

BALOGH JUDIT

BACSÓ JENŐ, A POLGÁRI PERJOG TANÁRA,
A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN
TUDOMÁNYEGYETEM 1938/39. ÉVI RECTOR
MAGNIFICUSA

Bacsó Jenő a debreceni jogászképzés és egyetemi élet emblematikus alakjának számított. Életútját végignézve nem véletlenül fogalmazott úgy a Debreceni Képes Kalendárium szerkesztője, hogy az 1938/39-es nevezetes tanévre akkor is Bacsó Jenőt kellett volna rektorra választani, ha más következett volna, hiszen ő volt az, aki összekapcsolta a várost, a kollégiumot és az egyetemet. Szentpéteri Kun Béla mellett ő volt a másik olyan professzor a karon, aki az egyetem és a kar megalakulásától (1914) a jogászképzés felfüggesztéséig (1949) végig oktatott és az egyetemi közéletben is aktívan tevékenykedett. Számos feladattal bízták meg az állományban eltöltött 33 és a két további, immár nyugdíjasként végigoktatott év alatt: a kar felvételi, tandíjkezdményi (tandíjmentességi) és dékáni hivatali átadó-átvevő bizottságainak egyik meghatározó alakja volt; részt vett a Mensa Academica, az egyetemi területrendező bizottságban, valamint rektorként a diákzavargások idején kiküldött vizsgálóbizottságokban. Az Országos Felsőoktatási Tanácsnak ő volt az egyik debreceni tagja. Három jogi kari dékánsága 1922/23-ra, 1934/35-re és 1946/47-re esett.

Kulcsszavak: Bacsó Jenő, Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem, polgári perjog, zsidókérdés, doktori eskü

JENŐ BACSÓ, PROFESSOR OF CIVIL PROCEDURE THE RECTOR MAGNIFICUS OF THE HUNGARIAN ROYAL ISTVÁN TISZA UNIVERSITY OF DEBRECEN DURING THE ACADEMIC YEAR 1938/39. Jenő Bacsó was the emblematic figure of the jurist training and university life in Debrecen. The editor of the „Debreceni Képes Kalendárium” told that Jenő Bácsó should have been elected rector for the academic year 1938/39 even if someone else could be the next, since he was the person who joined the city, the College and the university. Besides Béla Szentpéteri Kun he was the other professor at the faculty who taught and took part actively in the university life from the establishment of the faculty (1914) to the suspension of the jurist training (1949). He held several positions and educated during his active 33 years as well as during two years after his retirement: he was one of the major figures of the committee which was responsible for handing-receiving of the office of the dean, he took part in Mensa Academica, the committee of the university territorial planning, furthermore, as Rector he was a member of the commission of inquiry sent at the time of the student rioting. He was one of the members of the National Council of the Higher Education from Debrecen. He was the dean of the Faculty of Law during three academic years: 1922/23, 1934/35, 1946/47.

Keywords: Jenő Bacsó, Hungarian Royal University of Debrecen, Civil procedure law, Anti-Semitism, Doctoral oath

Néhány életrajzi adalék

Bacsó Jenő Debrecenben született 1877. május 2. napján, megbecsült hajdani debreceni nemesi családban. Családjá története után végzett saját kutatásai¹ alapján a Bachio (névváltozatokban: Batsó, Bacsó) család Bihar vármegyéből a 16. század derekán költözött át Debrecenbe, s azóta ott élt, többek között főbíró is adva a városnak. Nagypapa, Bacsó Bálint, Budai Ézsaiás egykori tanítványa, híres, tudós debreceni gyógyszerész és orvos volt² (a természettudomány szinte minden ágának művelője: Bécsben és Pesten gyógyszer-tani, kémikusi, orvosi, fogorvosi, szülészeti, sebészeti, szemészeti, sőt állatorvosi okleveleket is szerzett), Szabolcs vármegye tiszteletbeli főorvosa, Bártfa szabad királyi város díszpolgára (mert az ottani fürdővíz gyógyhatását elsőként igazolta).³ Apja, Bacsó Ferenc az 1859-ben alapított Első Magyar Általános Biztosító Társaság alkalmazottja, később vezetője (Bacsó kéziratában: „cégjegyzője”) lett. Anyja Székes Terézia, régi, művelt nagyváradi nemesi család leánya. A család több gyermeke közül a felnőttkort csak két bátyja élte meg, akik közül Ferenc apja nyomán szintén a biztosítótársaságnál dolgozott, Bacsó Dezső pedig neves debreceni ügyvéd és függetlenségi párti politikus, pártvezér volt.⁴

A család eleinte – a nagypapa életében – jómódban, később tisztesen, majd – apja korai halála után – inkább szegényesen élt Debrecenben.⁵ Bacsó Jenő 1883-ban kezdte és mindvégig a Református Kollégiumban végezte iskoláit – mint írta: „*az első gyakorló elemítől a jogakadémiai abszolútoriumig*”. Tanulmányai során – hogy korán özvegyeségre

¹ Bacsó Jenő családtörténeti munkája és önéletrajzi vázlatai csak töredékes kéziratban maradtak fenn, melyeket az egykori debreceni professzor ma is Debrecenben élő és dolgozó unokája, Kövér Ákos fizikus professzor volt szíves még az első, Bacsóról szóló tanulmányom előkészítése során, 2001-ben a rendelkezésemre bocsátani, amelyért Neki ezúton is és mindenekelőtt köszönettel tartozom. Neki köszönhetjük azt az olajfestményt is Bacsó Jenőről, amely mind a mai napig tanszékünk falát díszíti. Az életrajz ismertetése során a továbbiakban – nekrológ vagy más átfogó ismertetés híján – elsősorban ezen vázlatokra fogok támaszkodni.

² VARGA Pál, „Bacsó Bálint debreceni orvos-gyógyszerész élete és munkássága”, *Comm. Hist. Artis Med.* 97–99 (1982): 155–167.

³ A családtörténeti kutatások másik nyoma a dr. Bacsó Bálintről (1789–1855), a város első tudós gyógyszerészéről az unoka tollából a *Gyógyszerészeti Értesítő* 1928. augusztus 19-i számában megjelent közlemény: Dr. Bacsó Jenő, *Dr. Bacsó Bálint* (Debrecen, 1928). (Csak kedves érdekesség, hogy Bacsó azt is leírja, hogy nagypapja fiatal gyógyszerészként Széppataki Rózát, a későbbi Dérynét is feleségül kérte.)

⁴ Bacsó Jenő, „*Önéletrajz*” (töredék), kézirat, 5. Dr. Bacsó Dezsőt 1919 őszén a Nemzeti Tanács elnökévé is megválasztották. Vö. GUNST Péter, szerk., *Debrecen története III. (1849–1919)* (Debrecen, 1997), 420–421.

⁵ Nyilván e viszonylag gyors vagyoni változások okozzák, hogy életrajzaiban egyesek patriciuscsaládként, mások köznemesi famíliaként jelölik a Bacsókat.

jutott anyja anyagi gondjait enyhítse – diákok tanításával foglalkozott.⁶ A jogakadémia elvégzése után a Kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetemre ment, ahol először az államtudományi doktori szigorlatot tette le 1900 júniusában. Ez alapján 1901 januárjában államtudományi, majd – újabb szigorlat után – 1903 októberében jogtudományi doktorrá avatták.

1900 nyarától 1905-ig ügyvédjelölti gyakorlatot folytatott Debrecenben, miközben 1904-ben a Debreceni Református Kollégium jogakadémiáján Karsa István megüresedett magánjogi tanszékére (az ún. II. tanszékre) őt is jelölték,⁷ ám nem őt (hanem későbbi kollégáját, Tóth Lajost) nevezték ki. 1905-ben a budapesti ügyvédvizsgáló bizottság előtt sikeres ügyvédi vizsgát tett,⁸ és néhány hónapig ügyvédként dolgozott tovább. 1905. szeptember 1-től helyettes, illetve rendkívüli tanárnak hívta meg a máramarosszigeti Református Jogakadémia polgári perjogi tanszékére. 1906 februárjában ugyanitt nyilvános rendes tanárrá választották meg.⁹ E munkahelye hozta közel Szentpéteri Kun Bélához, aki akkoriban ott tanárkodott, majd szintén a Debreceni Tudományegyetemre került.

A máramarosszigeti jogakadémián nyolc évig, 1913-ig működött, miközben 1909-ben – ahogy önéletrajzában írta: saját költségen – nyolc hónapot töltött Berlinben, ahol az egyetemi előadások hallgatása mellett kutatómunkát is végzett.¹⁰ Ott gyűjtött tapasztalatai segítségével írta meg „*A jogvédelem előfeltételei a polgári perben*” című könyvét, amely alapján 1912-ben a Kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetemen magántanárrá habilitálták. Opponensei Kolosváry Bálint és Menyhárh Gáspár voltak.¹¹ Máramarosszigeti éve alatt bekapcsolódott az értelmiségi közéletbe is: a Szilágyi István Irodalmi Kör titkára, majd választmányi tagja volt.¹²

Ezt követően hazatért, és 1913 szeptemberében a debreceni jogakadémia I. tanszékén rendes tanár lett. A vallás- és közoktatásügyi miniszter által 1914. március 14-én a megalakítandó Debreceni Tudományegyetemre kiírt egyetemi tanári álláshelyre beadott pályázatát a szakbizottság első helyen támogatta, és ez alapján 1914. augusztus 28-án egyetemi tanárrá nevezték ki.¹³ Az egyetem Jog- és Államtudományi Karának

⁶ BACSÓ, *Önéletrajz*.

⁷ *Debreczeni Képes Kalendárium* (1938): 91.

⁸ BALOGH Ferencz, *A debreceni Református Kollégium története adattári rendszerben* (Debrecen, 1904), 589.

⁹ Uo., 589.

¹⁰ A berlini egyetemre azonban hivatalosan nem iratkozott be, az immatrikulált hallgatók névsorában ugyanis nem szerepel. Vö. SZÖGI László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919* (Budapest, 2001), 160–169.

¹¹ A vélemények nyomtatásban is megjelentek Kolozsváron, 1912-ben.

¹² Ez a kör utóbb, 1944-ben tiszteletbeli tagjává is megválasztotta. Vö. BACSÓ, *Önéletrajz*, 11.

¹³ A beadott pályázatokat a miniszter által a budapesti és kolozsvári tudományegyetem tanáraiból ki-nevezett szakbizottság bírálta el, a kinevezéseket a *Budapesti Közlöny* 1914. augusztus 29-i számában tették közzé (bár augusztus 26-i keltezéssel). VARGA Zoltán, *A debreceni tudományegyetem története I.* (Debrecen, 1967), 30.

indulásakor a polgári törvénykezési jogi tanszék vezetésére kapott megbízást, melyet nyugállományba vonulásáig, illetve azt követően is, a debreceni jogi képzés felfüggesztéséig mindvégig ellátott. Az egyetemi katedrán töltött évei alatt háromszor, az 1922/23., az 1934/35. és az 1946/47. tanévben volt a Jog- és Államtudományi Kar dékánja.¹⁴ Az egyetemi évkönyvek pedig vissza-visszatérően szólnak arról, hogy a római jogi vagy a kereskedelmi és váltójogi tanszéket helyettesítette rövidebb-hosszabb ideig, sőt szükség esetén (rövid ideig) a büntetőjog oktatását is elvállalta. A kar irányításával töltött években számos reformot vitt keresztül. Az 1934/35-ös dékáni idejére esett a vallás- és közoktatási miniszter által előírt tanszékreform megvalósítása, amelyre a kar több megoldási javaslatot is kidolgozott.¹⁵ 1946/47-es dékáni periódusát pedig – egyebek mellett – azért is érdemes kiemelni, mert ebben a tanévben Bacsó a kari bizottság előterjesztése alapján kereste meg Bibó Istvánt, hogy a Juhász Nagy Sándor halálával megüresedett politikai tanszék átvételére kérje fel. A levélből kiderül, hogy már a tanszék legutóbbi betöltésekor is felmerült Bibó neve, ám akkor nem ő kapott megbízást, továbbá hogy ugyanebben az időben az újjáalakuló és komoly személyi nehézségekkel küzdő szegedi jog- és államtudományi kar is invitálta Bibót. A politikatudós aztán a megkeresést köszönettel elutasította, hivatkozva arra, hogy a szegedi egyetemre nemcsak meghívták, de már szinte ki is nevezték.¹⁶

A kari mellett az egyetemi vezetésbe is bekapcsolódott. Tagja volt a Református Kollégium igazgatótanácsának, majd az 1938/39-es tanévre az egyetem rektorává választották. A professzori kar nagy részéhez hasonlóan maga is aktív közéleti szerepet vállalt, sőt a *Debreceni Képes Kalendárium* szerint ő volt az, aki „a debreceni Kollégiummal és általában Debrecen városával az egyetem valamennyi tanára között a leginkább összeforrott”.¹⁷ A nagyerdei református egyházrészi körzet gondnokává választották, a II. számú adófelszólamlási bizottság elnöke volt, és elnökként vett részt a Debreceni Kölcsönös Segélyező Egylet igazgatóságának munkájában.¹⁸ Tudományos eredményeit az egyetemi katedra mellett a Tisza István Tudományos Társaság tagjaként, később I. osztályának helyettes elnökeként, majd elnökeként is ismertette.

Családi életét szintén rend és harmónia jellemezte. Negyvenévesen, 1917-ben nősült, felesége, Szilágyi Erzsébet Mária, a borossebesi református lelkész leánya volt.

¹⁴ HOLLÓSI Gábor, *A debreceni Jog- és Államtudományi Intézet története (1914–1949)* (Debrecen, 2007), 110. Egyáltalán nem szokványos, hogy utolsó dékáni évét életének 70. [!] évében vállalta.

¹⁵ Vö. Varga Zsigmond összesített jelentését a DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1934/35, 3060/1933–34 etsz. alatt.

¹⁶ DÉNES Iván Zoltán, szerk., *A hatalom humanizálása: Tanulmányok Bibó István életművéről* (Pécs, 1993), 342–343.

¹⁷ Bacsó Jenő 16 évig járt a kollégium különböző szintű iskoláiba. Olyan professzor, aki „a betűvetés kezdetétől az akadémiai abszolutórium elnyeréséig állandóan itt tanult [...] Az ő rektorsága gyönyörűen szimbolizálja a debreceni Kollégium nevelő munkájának nagyszerű értékét.” *Debreceni Képes Kalendárium* (1938): 90.

¹⁸ *Debreceni Képes Kalendárium* (1938): 91. Az elnöki tisztelet minden díjazás vagy tiszteletdíj nélkül látta el – írta visszaemlékezéseiben. BACSÓ, *Önéletrajz*, 14.

A feleség méltó társ volt Bacsó számára mind gondolkodásban (felvilágosult szellemű, művelt asszony), mind politikailag (Bacsóné a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége, a MANSZ kulturális szakosztályának elnöke, majd debreceni elnöke is volt). Két gyermeke született, Jenő szintén jogot végzett, és az Igazságügyi Minisztériumban vállalt szolgálatot, majd a családi joggal foglalkozott tudományos szinten is, Alexandra pedig Kövér Ákos tüzér alezredes felesége lett.

Bacsó Jenő rektori évének kitöltése után – a legvésebb háborús időszakot kivéve – további egy évtizedet töltött a Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán. Ez alatt, 1943-ban hatévi időtartamra kinevezést nyert az Országos Felsőoktatási Tanács tagjai közé. Az egyetemet ekkor Hüttl Tivadarral, Jeney Endrével, Szentpéteri Kun Bélával és Szabó Dezsővel együtt képviselte.¹⁹

A háború alatt – mint kéziratos visszaemlékezéseiben írja – ő volt az utolsó professzor, aki még 1944-ben is az egyetemi telepen maradt, hisz professzortársai már korábban távoztak. Lakása „*a bombázások okozta légnyomás miatt lakhatatlanná vált; az eső őt helyiségbe ömlött be, s az összeomlástól is tartani lehetett*”.²⁰ Mindemellert az egyetemnek feltett szándéka volt az oktatást az 1944/45. tanévben is megkezdeni. Ezt azonban az egyetem időközbeni kiürítése meggátolta, emiatt a működését felfüggesztette.

„Vasárnap az egyetemi tanácsjegyző tudatta velem, hogy az egyetemi tanács hajnalban a maga teljességében elutazott, így értelmetlennek, s családom és anyagi helyzetem miatt lehetetlennek láttam a tovább maradást, miért is 1944. október 8-án, az ekkor délután Debrecenből már utoljára induló nyírbátori vonattal elhagytuk a várost. [...] az a hír járt, hogy [az egyetem ismételt] esetleg Szekszárdon nyílik meg, amiben ugyan kételkedtem [...]”²¹

Ezt követően Bacsó családjával a Dunántúlra menekült, ahonnan számos levelet küldött az akkoriban Budapesten tartózkodó rektorhoz és a gazdasági hivatal igazgatójához.

„Válaszából azonban nem tudtam kiokosodni, hiszen arról írtak, hogy az egyetemi tanárok Németországba mennek, ahol megfelelő beosztást nyernek. Budapestre már nem tudtam feljutni, a postajárat is bizonytalanná vált, úgyhogy választ később már nem is kaptam kérdezősködéseimre.”²²

A szovjet csapatok közeledésekor a nyilasok – visszaemlékezései szerint – arra kényszerítették, hogy elhagyja az országot. Ekkor a németországi Mettenbe hurcolták, ahol hamarosan

¹⁹ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1943/44, 3256/1942–43. etsz., 18. jkv.-i szám alatt.

²⁰ Bacsó, *Önéletrajz*, 9.

²¹ Uo., 9, 13.

²² Uo., 13.

„az ott elhelyezett magyarság ügyeit intéző, s a hadifogságba vitt felsőbb tisztikar által kijelölt bizottság [...] az itt létesített másodfokú ítélőbíróság tagjává, s helyettes elnökévé [nevezett ki], a protestáns magyarok pedig presbiterré kértek fel.”²³

A hadifogságból a professzor „*az első adandó alkalommal*”, 1946 márciusában megszökött és visszatért Debrecenbe. Ezt követően az igazoló bizottság eljárása következett, melynek eredményeképpen a haza elhagyása során ellene kifejtett kényszert megállapították, és Bacsó Jenőt feltétel nélkül igazolták.

Hazatérte és igazolása után a dékáni tisztet még egyszer, hetvenedik életében is betöltötte (1946/47. tanév), majd nyugdíjba vonult, de a kar vezetésének kérésére egy évvel, 1948 szeptemberében pedig újabb egy évvel meghosszabbította tanszéki ténykedését. Bacsó tehát azon kevés egyetemi tanár egyike, aki a debreceni egyetemi szintű jogi oktatás kezdetétől, 1914-től egészen 1949-ig, tehát a debreceni jogászképzés felfüggesztéséig aktívan dolgozott.²⁴ Ekkor véglegesen nyugállományba vonult, s már egészsége is megromlóban volt. A család visszaemlékezései szerint azonban nem valamely betegség, hanem leginkább az bántotta, hogy a jogászképzés megszüntetése és a politikai helyzet megváltozása miatt – kimondatlanul, de érezhetően – *persona non grata lett*. *Az eltávolítás és lassú elfelejtés közepette, csendes debreceni nyugdíjas évek után 1955. október 13. napján halt meg szülővárosában.*

Bacsó Jenő a debreceni jogászképzés felfüggesztése után egy teljesen megváltozott világba került, amelyben számára nem volt méltó hely. A tudományos világ a jogtudomány debreceni művelőit, köztük őt is, mintha elfelejtette volna, sem nekrológ, sem más méltatás nem emlékezett meg haláláról, mind a mai napig nem foglalták össze és nem értékelték sem személyiségét, sem szakmai tevékenységét.

Rektori tevékenysége

Bacsó Jenőt 1938. június 13-án választották az egyetem rektorává. Akkor, amikor az egyetem fennállásának negyedszázados jubileumát ünnepelte, és abban az évben, amelyben a Református Kollégium négyszáz éves fennállásának ünnepe is következett. A rektori tisztet nemcsak azért fogadta el, mert az rá nézve nagy megtiszteltetést jelentett, hanem azért, mert abban kötelességteljesítést látott.²⁵ Megválasztásakor az

²³ Uo., 11.

²⁴ Szentpéteri Kun Béla volt a másik ilyen, mindvégig meghatározó karaktere az egyetem Jog- és Államtudományi Karának. Vö. CSOHÁNY János, „Szentpéteri Kun Béla jogászprofesszor, a debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem 1930/31. tanévi rector magnificusa”, *Gerundium* 8, 3. sz. (2017): 3–22.

²⁵ Bacsó Jenő beszéde rektorrá választása alkalmából. DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, az 1938. június 13-i rektorválasztó ülés jegyzőkönyve.

egyetem tradícióihoz való hűség mellett tett hitet: úgy vélte, akkor dolgozik jól, ha úgy jár el, mint a római magisztrátusok, akik elődeik jól bevált elveit vették át, s új intézkedéseket csak a legszükségesebb esetben, megfontoltan alkalmaztak. Maga is csak komoly szükség esetében óhajtott az egyetem kormányzásában *nóvumot* alkalmazni. A rá váró rektori munka kapcsán kiemelte annak fontosságát, hogy a másik két vidéki egyetemmel fennálló baráti kapcsolatokat erősíteni kell, hiszen a küszöbönálló felsőoktatási reform során előfordulhat, hogy a vidéki egyetemeknek – amint fogalmazott – „*csaknem másodrangú szerep jut*”, s ezt csak közös fellépéssel lehet megakadályozni.

A rektorként töltött év különösen mozgalmas lett. Bár már az előző tanévekben előkészítették, a nemzetközi viszonyok és belső feszültségek miatt ebben az akadémiai ciklusban is elmaradt a kollégium négyszáz éves jubileumának teljes megünneplése.²⁶ Az Egyetemi Tanács döntése alapján azonban az ünnepségek egy részét, így az egyetemi templom alapkövetését²⁷ és három jeles reformátor, Huszár Gál, Komáromi Csip-

²⁶ Az 1938. október 4–5-re tervezett ünnepségsorozat (az egyetemi templom alapkövének letétele, a három reformátor szobrának felavatása az egyetem főépülete előtti Tisza István téren, *sub auspiciis Gubernatoris* és *honoris causa* doktoravatások, kormányzói fogadás stb.) eredetileg *sub conditione* 1939. június 1–2-re, majd áprilisban *sine die* halasztotta el a jubileumi bizottság, illetve a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke (akkoriban Révész Imre professzor). Mindezek miatt a díszdoktori oklevelek egy részét a külképviseletek útján kellett kézbesíteni.

²⁷ Az egyetemi templom helyének kijelölés kapcsán kisebb bonyodalom alakult ki az egyetem vezetése és a minisztérium között, mivel Zsindely Ferenc államtitkár a templom helyét önállóan, anélkül jelölte ki, hogy az egyetemi területrendező bizottság vagy a püspökség véleményét kikérte volna. Ráadásul a kijelölt helyen (amely egyébként azonos a templom mai helyével) egy nagy tölgyfát is ki kellett vágni,

kés György, valamint Szenczi Molnár Albert szobrának felavatását 1939. április 27-én megtartották.²⁸ Vitán felül állt, hogy a felépítendő épület egyházi tulajdonban marad, annak ellenére, hogy az alapjául szolgáló telek egyetemi tulajdonban áll. A templom építésének költségeit egymás között megosztva viselte a Tiszántúli Református Egyházkerület, a debreceni református egyház, Debrecen szabad királyi város, valamint a magyar állam. A befolyt összegek felett – a felek rendelkezése értelmében – a közös jubileumi bizottság diszponált.²⁹

A feszült nemzetközi helyzet azonban 1938 őszén, az első bécsi döntéssel és az azt követő eseményekkel megnyugtatóbbra fordult. Azok az események, „*melyek folytán hazánk – Istennek hála – területben és népességben is gyarapodott, megaranyozták Egyetemünk 25-ik évét s egy szebb és jobb jövő reményét oltották szívünkbe*”. Ezt a változást az egyetem is örömmel nyugtázta.³⁰ A debreceni felsőoktatás számára nagy kihívást jelentett e történelmi esemény. Egyrészt amiatt, mert „*az elszakított s nekünk ítélt területek, majd pedig a ruthén föld visszaszerzési munkálataiban való részvételre egyetemi hallgatóink s egyetemünk alkalmazottjai közül számosan önként jelentkeztek*”, másrészt azért, mert a Felvidékről és Kárpátaljáról számos magyar hallgató érkezett az egyetemre, akik számára pótfélévet is szükséges volt tartani, valamint egyéb körülményeiket (szállás, menza) is meg kellett oldani.³¹ Bacsó Jenő – felesége, továbbá a MANSZ által is felkarolt „*Magyar a magyarért*” gyűjtési akció támogatásával – ebben a feladatban is komoly szerepet vállalt. Bár az év elején pattanásig feszült a nemzetközi helyzet, és a belső viszonyok is robbanással fenyegettek, Bacsó bölcs nyugalommal – és a diákság vezetőinek többszöri behívásával – úrrá lett a „*faji-vallási*” ellentéteken.³²

---

ami az egyetemi vezetés szerint megmenthető lett volna. A viszály azonban – legalábbis e vonatkozásában – a tanév folyamán megnyugtatóan elcsitult. Vö. DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, többek között 576 és 2432/1938–39. etsz.-ek.

²⁸ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 2777/1938–39. etsz.

²⁹ A debreceni református egyház felkérése alapján az előkészítésre összehívott bizottságban az Egyetemi Tanácsot Varga Zsigmond és Bacsó Jenő képviselte, ők ketten vettek részt a debreceni református egyház, a tiszántúli egyházkerület és Debrecen város képviselőivel együtt a templom tervezett helyének kijelölésében is. DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 1370/1938–39. etsz. 124. jkv.-i szám alatt.

³⁰ „[...] azon a napon, amikor a bécsi döntőbírótság elhatározásából a magyar csapatok a felvidéki trianoni határt 1938. évi november hó 5-én átlépték, délelőtt 10 órakor az egyetem tanárainak és ifjúságának jelenlétében egyetemünk ünnepélyt tartott, melyen Rector emlékezett meg a nagy történelmi eseményről.” DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 754/1938–39. etsz. Majd: „Rector jelenti, hogy a Főméltóságú Kormányzó Úrnak Kassára bevonulása napján, folyó évi november hó 11-én Rector és négy dékán a kassai bevonuláson részt vett.” DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 823/1938–39. etsz.

³¹ „Rectori beszámoló jelentés”, in *A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Évkönyve és almanachja az 1938–39. tanévről*, 108, DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39 196. jksz.: 2664/1938–39. etsz. a Tanács az évi IX. rendes ülésén 1939. március 30-án az internatusi és menzakedvezményekről; továbbá *Évkönyv és Almanach 1938–39*, 109.

³² Vö. pl. DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 718 és 834/1938–39. etsz.-ek a Tanács az évi IV. rendes ülésén 1938. november 21-én; *Évkönyv és Almanach 1938–39*, 109.

Az év egyéb eseményekben is bővelkedett. Ekkor alakította meg az Egyetemi Tanács a *karközi Kisebbségi Intézetet* Kováts Andor jogászprofesszor vezetésével, a jogi és a bölcsészettudományi kar gondozásában. Az intézetnek – elfogadott alapszabálya szerint – két osztálya volt: *a)* a kisebbségi jogi osztály, melynek feladata

„általában az utódállamok által az elcsatolt területeken életbelépett jogszabályok számontartása, gyűjtése és ismertetése és figyelemmel kísérése annak, hogy az utódállamok mennyiben tartják meg azokat a kötelezettségeket, amelyeket a kisebbségeik védelmére kötött nemzetközi szerződéseikből vállaltak”,

és *b)* az általános kisebbségi osztály, amely

„az elszakított magyarságnak, ezenkívül az elszakított területen élő többi nemzetiségnek történelmét, irodalmát, egyházi életét, gazdasági viszonyait stb. tanulmányozni és ismertetni, és erre vonatkozólag minden tudományos és irodalmi publikációt számontartani”

volt hivatott.³³ A Jog- és Államtudományi Kar szempontjából különösen fontos feladatot ellátó karközi intézetben folyó előadások – szintén alapszabályban meghatározott – tárgykörei a következők voltak: nemzetközi jog, különös tekintettel az újabb nemzetközi jogfejlődésre; jogtörténeti kutatások a nemzeti kisebbségi jogkörben; a régi magyar nemzetiségi törvény; más államok régebbi nemzetiségi jogszabályainak és joggyakorlatának ismertetése; történelem; Csonka-Magyarország nemzeti kisebbségei; a régi Magyarországtól az utódállamokba átszatolt területek nemzeti kisebbségei; a nemzeti önrendelkezési elv; a nemzeti kisebbségekre vonatkozó hazai és külföldi szakirodalom; a nemzeti kisebbségek tanulmányozása; általában a nemzetiségek, illetve a nemzeti kisebbségekre vonatkozó minden kérdés; egyházi élet az utódállamokban. Az intézet e feladatait speciális kollégiumokban vagy meghívott előadók előadásai útján kívánta ellátni, valamint felállítani, és lehetőség szerint gyarapítani célozta saját szakkönyvtárát.³⁴ Mivel az országban ekkoriban több egyetemen is létrejöttek (vagy tervben voltak) kisebbségi intézetek, ezért az alapszabály a területi munkamegosztásra utalva úgy rendelkezett, hogy a debreceni intézet a hazai nemzetiségek közül elsősorban a román nemzeti kisebbséggel, míg az elszakított országrészek közül a Romániához csatolt területekre vonatkozó kérdésekkel fog foglalkozni.³⁵

Bacsó rektori évében – hosszúra nyúlt, még az 1920-as években kezdődött, és többször zátonyra futott előterjesztés után – végre sikerült tető alá hozni az orvoskaron a fogorvosi tanszék felállítását és betöltését. Ennek előzménye a Sebészeti Klinikán belül 1935-ben létrehozott Stomatológiai Poliklinika (várakozásokon felül) sikeres működé-

³³ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 3756/1936–37. etsz. alatt iktatott *Alapszabály* 2. §.

³⁴ Uo., 8–9. §§.

³⁵ Uo., 13. §.

se volt Csilléry András fogorvos, országgyűlési képviselő, nyugalmazott m. kir. népjóléti miniszter vezetése alatt.³⁶

Ekkor került először napirendre a gyógyszerészképzés megkezdése is, amelyet első ízben a bölcsészkar kezdeményezett a vallás- és közoktatásügyi miniszternél. E kezdeményezéshez csatlakozott utóbb – teljes támogatásáról biztosítva azt – az orvostudományi kar is.³⁷ Ekkor kezdték el az egyetemi tornacsarnok építését.³⁸ Ugyanebben az akadémiai évben formálódott a Debreceni Egyetem Baráti Köre megalakításának gondolata is. A baráti kör megalakítása kapcsán többször visszatérő, hosszas vita folyt arról, vajon egy újabb tudományos egyesület alakuljon, vagy inkább közéleti egyesületre volna szükség. Az előbbit aztán hamarosan elsősorban arra hivatkozással vetette el az Egyetemi Tanács, hogy a tudományos élet szervezését a már létező Tisza István Tudományos Társaság megfelelően ellátja, azt megkettőzni vagy működési körét megosztani célszerűtlen és felesleges lenne. Az Egyetemi Tanács tagjai elsősorban azt emelték ki, hogy a baráti körnek „olyan, eddig még megoldatlan feladatok képeznék köteleességét, amelyekről sajnos, gondoskodás alig történt” (Darkó Jenő bölcsész dékán szerint a végzett fiatalok egyetemhez kapcsolása, diákjóléti és kulturális célok, az egyetemi ifjúság támogatása pályadíjak kifizetésével; Csikesz Sándor prorektor szerint „az egyetem érdekében érdekszférát” teremteni stb.).³⁹

Bacsó Jenő irányítása alatt az egyetem szervezete is fejlődésnek indult. A bölcsészeti karon korábban létrehozott régészeti tanszékre a kormányzó kinevezte Roska Mártont egyetemi nyilvános rendes tanárrá, tordai Vasady Bélát a hittudományi kar rendszeres hittan és segédtudományai (dogmatika) tanszékére rendes tanárrá, Sztelho Zoltánt pedig a jogi kar római jogi tanszékére rendkívüli tanárrá.⁴⁰ Ekkor merült fel a bölcsészettudományi kar angol⁴¹ és kelet-európai történeti tanszéke⁴² létrehozásának szándé-

³⁶ KELENTEY Barna, „A Debreceni Stomatológiai Klinika kialakulásának története”, *Gerundium* 8, 3. sz. (2017): 44–57; KOVALECZ Gabriella és SIPOS Ferenc, szerk., *A Fogorvostudományi Kar 15 éve* (Debrecen, 2018), különösen 19–21.

³⁷ Vö. DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 1429. és 2554/1938–39 etsz.-ek az Egyetemi Tanács 1939. január 13-i, VII., illetve március 30-i, IX. rendes ülésén.

³⁸ *Rectori beszámoló jelentés*, ÉK 1938/39, 112.

³⁹ Lényegében Darkó álláspontját tette magáévá a jogi kar is. Vö. DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 1809/1938–39. etsz. és vitája, XI. ülés, június 3., 272. jkv.-i szám alatt.

⁴⁰ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 4665, 4666, 4667/1937–38. etsz.-ek a Tanács az évi III. rendes ülésén 1938. október 27-én.

⁴¹ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 2504. és 2665. etsz.-ek a Tanács az évi IX. rendes ülésén 1939. március 30-án; *Évkönyv és Almanach 1938–39*, 109. – Az Egyetemi Tanács a tanszék ünnepélyes felavatását május 16-ára tűzte ki, a miniszter azonban azt a következő tanév októberére halasztotta: 3206/1938–39. etsz., XI. ülés, június 3., 302. jkv.-i szám alatt.

⁴² A bölcsészeti kar felterjesztésében a felállítandó kelet-európai történeti tanszék élére javasolta Divéky Adorján, a varsói magyar intézet igazgatója, egyetemi címzetes nyilvános rendkívüli tanár, tanügyi főtanácsos meghívását, egyetemi nyilvános rendes tanári minőségben. Az indítványt a tanács egyhangúlag támogatta. DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 3630/1938–39. etsz., XII. rk. ülés, 1939. június 30., 338. jkv.-i szám alatt. A következő tanév elején a kormányzói kinevezés is megérkezett. DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1939/40, 4132, 4418/1938–39. etsz., 1939. október 13., I. rendes ülés, 23. jkv.-i szám alatt.

ka,⁴³ hosszas húzódás után ekkor realizálódott az elméleti fizikai tanszék felállítása és arra dr. Széll Kálmán fizikus szakelőadó, gyakorlógimnáziumi rendes tanár nyilvános rendkívüli tanárként történő meghívása,⁴⁴ valamint ekkor kezdte meg működését az olasz nyelvi és irodalmi tanszék is. Utóbbiról a márciusi szenátusi ülésen számolt be a rektor azzal, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter leiratában bejelentette, hogy „*az olasz kir. kormány áldozatkészségéből egyetemünkön olasz tanszéket szervez*”, a tanszékre pedig dr. Lorenzo Giusso nápolyi professzor nyilvános rendkívüli tanári minőségben történő meghívását javasolja.⁴⁵ A bölcsészkar javaslatára ekkor merült fel az egyetem történetében először az egyetem ötödik, matematikai–természettudományi karának létrehozása. A javaslat azonban, amelynek célja elsősorban a természettudományos tanszékek megerősítése, illetve új képzési területek bevezetése lett volna, az „*az egyetem tudományos felkészültségének növelését célozta*”, ekkor – „*indokolatlanság*” miatt – szinte azonnal le is került a tanács napirendjéről.⁴⁶ Az állásfoglalásban az Egyetemi Tanács rögzítette, hogy az egyetem 1914. július 25-én kelt szervezeti szabályzatában ötödik karként megjelölt mennyiség- és természettudományi kar „*csak lehetőséget jelent és nem tényt*”, e kar felállítása „*sem feltétlenül szükségesnek, sem sürgősnek*” nem tekinthető, és inkább a meglévő karokon üreseedésben levő („*az állam mostoha pénzügyi helyzetére való utalással szünetelésbe tett*”) tanszékek betöltésére, valamint a feltétlenül szükséges új tanszékek felállítására kell gondot fordítani,⁴⁷ nem pedig új kar alapítására. Az orvoskar álláspontja

⁴³ Az Egyetemi Tanács a bölcsészeti karra néprajzi tanszék szervezését is elhatározta azzal, hogy annak vezetésére Visky Károly országos közgyűjteményi előadót tartaná legalkalmasabbnak. A tanszék felállítása azonban csak terv maradt, az egyetemen csak 1949-ben sikerült a néprajzot Gunda Béla személyében előbb szakelőadói, majd a néprajzi intézet létrehozása után (annak vezetőjeként) nyilvános rendkívüli tanári státusszal ellátni. Vö. DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 1469. etsz. a Tanács az évi V. rendkívüli ülésén 1938. december 14-én, valamint MUDRÁK József, „Semináriumok, intézetek, klinikák vezetői és szakelőadók a Debreceni Tudományegyetemen (1914–1950)”, *Gerundium* 1, 1. sz. (2010): 123–153, 147.

⁴⁴ Széll Kálmán (1884–1952) nem azonos a politikus Széll Kálmánnal (utóbbi már 1915-ben elhunyt). A fizikus Széll Kolozsváron és Münchenben tanult, 1929-ben a Budapesti Egyetemen habilitált, a kolozsvári református gimnáziumban tanított. Már 1930-ban hívták Szegedre, 1935-ben ő is pályázott a Kísérleti Fizikai Tanszékre, ahol egy darabig első helyen szerepelt jelöltként, aztán – mivel ő inkább statisztikával és elméleti fizikával foglalkozott – mégis inkább Gyulai Zoltánt nevezték ki, majd debreceni kinevezése után egy évvel Szegedre került, és az ottani egyetem Elméleti Fizikai Tanszékét vezette haláláig. Vö. BUDÓ Ágoston, „Széll Kálmán”, *Fizikai Szemle* 2 (1952): 9; HARTMANN Ervin, „Egyetemi tanári kinevezés 1935-ben”, *Fizikai Szemle* 55, 3. sz. (2005): 110–114; MEDVECZKY László, „A fizika Debrecenben”, in Kovács László, szerk., *Fejezetek a magyar fizika elmúlt 100 esztendejéből (1891–1991)* (Budapest: ELFT, 1992), 194. Debreceni meghívásának ügye az Egyetemi Tanács előtt: DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 3957/1938–39. etsz., XIV. rendkívüli ülés, 1939. július 4., 387. jkv.-i szám alatt.

⁴⁵ *Évkönyv és Almanach 1938–39*, 113, DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 2612/1938–39. etsz., IX. rendes ülés, 195. jkv.-i szám alatt. 1939. március 30. és 3102/1938–39. etsz., XI. ülés, június 3., 282. jkv.-i szám alatt.

⁴⁶ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 1453/1938–39. etsz. és vitája, XI. ülés, június 3., 271. jkv.-i szám alatt.

⁴⁷ A jogi kar megfogalmazása szerint „*a pusztá keretfejlesztés helyett első sorban a meglévő keretek kitöltésével*” kell foglalkozni. Uo.

szerint az új kar felállítása „*legalábbis két karnak, úgymint a Bölcsészettudományinak és az Orvostudományinak, de végeredményben az Egyetem összességének bizonyos fokú sorvadását idézné elő, tekintve, hogy az Egyetem egész költségvetésének tetemes növelésére az állam jelenlegi helyzetében számítani nem lehet*”. Az új kar felállítását az Egyetemi Tanács már csak azért sem látja indokoltnak, mert maga a kezdeményező bölcsészkar sem tudott egyértelmű és megalapozott érveket a javaslat mögé állítani, valamint annak a kari tanácsban sem volt egyhangú támogatottsága (13 szavazatból csak nyolc támogatta).⁴⁸

1938. december 15-én avatták *sub auspiciis Gubernatoris* (azaz kormányzógyűrűvel) doktorrá Bodonhelyi Józsefet a hittudományi, Brósz Róbertet és Pagonyi Jenőt a jogtudományi, Hargitai Zoltánt és Dienes Évát pedig a bölcsészettudományi kar javaslatára.⁴⁹ A tanévben sor került néhány magántanári habilitációra is: Szalay Tibor, Gulyás Antal, Jelitai József, Bobula Ida és Weszprémy Ferenc m. kir. iparügyi miniszteri osztálytanácsos a bölcsészeti, Szép Jenő, Dóczy Gedeon és Penkert Mihály bőrklinikai tanársegéd, Miklós Andor szemklinikai tanársegéd és Szauter Béla m. kir. ezredorvos, belgyógyász az orvosi, Schönviczky Bertalan egri jogakadémiai tanár a jogi karon szerzett egyetemi magántanári képesítést.⁵⁰ Egyetemi nyilvános rendes tanár lett (a már említett Divéky Adorjánon kívül) Fest Sándor, és ebben az esztendőben nevezték ki ny. rk. tanárrá (Széll Kálmánon kívül) Sántha Kálmánt is.⁵¹

A korábban indult folyamat befejezéseként ekkor fogadta el az Egyetem Tanácsa a – megváltozott viszonyokhoz igazított, karonként (és a magyar vagy nem magyar állampolgárságra tekintettel) eltérő elemeket tartalmazó – doktori eskü új (a Jog- és Államtudományi Kar által kidolgozott és beterjesztett) szövegét,⁵² valamint az egye-

⁴⁸ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 1453/1938–39. etsz. és vitája, XI. ülés, június 3., 271. jkv.-i szám alatt.

⁴⁹ Brósz Róbert a tudományban maradvá élete végéig megtartotta a Debrecenben az őt avató dékántól, Bozóky Ferencőt kapott útravalót: „*Önöknek mostmár kötelességük leszen: tudományos törekvésükkel kiérdemelt állásuknak tekintélyét megővni, nemkülönben Szaktudományuknak és a magyar királyi Tisza István Tudományegyetemnek, melynek doctorai sorába Önöket ezennel beiktatjuk, gyarapodását és virágzását, s ezzel Hazánk javát hathatósan előmozdítani.*” *ET-jegyzőkönyv az 1918. december 15-i doktoravatásról*, in *ÉK* 1938/39. 25–38. Vö. P. SZABÓ Béla, „Ernyedetlen szorgalommal...» – Visky Károly és Brósz Róbert tanulmányai a debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetemen”, in JAKAB Éva és POZSONYI Norbert, szerk., *Ünnepi kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára* (Szeged, 2014), 313–336; HAMZA Gábor: „In memoriam Brósz Róbert (1915–1994)”, *Jogtudományi Közlemény* 49 (1994): 193–196; KÁNTOR Sándorné, „A debreceni kitüntetéses doktoravatások története (1912–2012)”, *Gerundium* 4, 1–2. sz. (2013): 109–132.

⁵⁰ *Évkönyv és Almanach 1938–39*, 115 és DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 3715, 3790, 3791 és 3859/1938–39. etsz., XIII. rendes ülés, 1939. július 1., 380., 383., 384. és 385. jkv.-i szám alatt.

⁵¹ *Évkönyv és Almanach 1938–39*, 113.

⁵² A Jog- és Államtudományi Kar tanácsa (az 1938. május 4-én elfogadott orvosdoktori eskün kívül) valamennyi kar vonatkozásában kidolgozta az új esküszöveget. Hadd álljon itt illusztrációként a karunk által kiadható három doktorátus, azaz a jogtudományi, államtudományi és kánonjogtudományi doktori eskü „magyar honos” doktorokra előírt szövege: „*Én [...] esküszöm az élő Istenre és fogadom, hogy Magyarország alkotmányához s a magyar nemzethez hű leszek, hogy a debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem Rectora és Tanácsa iránt mindenkor illő tisztelettel viseltem; hogy a a., jogtudományi,*

temi tanárok és alkalmazottak ellen elrendelt fegyelmi eljárás lefolytatásának szabályzatát is. A szabályzat szükségességét – az ellene lefolytatott fegyelmi eljárásban megélt személyes tapasztalataiból kiindulva – Bodnár János, az orvoskar professzora vetette fel. Az indítványt a kar magáévé tette, majd Kováts Andor jogkari prodékán referálta az Egyetemi Tanácsban. Az egyetemi alkalmazottak fegyelmi eljárására, mint minden állami alkalmazott elleni fegyelmi eljárásra, az 1874-ben kiadott pénzügyminiszteri fegyelmi szabályzat vonatkozott, amelynek módosítása épp nem volt napirenden. Az előterjesztő azonban úgy vélte, hogy az egyetemi tanárok és alkalmazottak esetében indokolt lehetne a javaslat több lényeges elemének VKM-rendeletben történő kiadása, mintegy a pénzügyminiszteri általános szabályzat kiegészítése. A szabályozás lényege a következő volt: *a)* a fegyelmi ügyeket a tanácsülések kezdetén kell tárgyalni (mert ha a végére maradnak, féltő, hogy nem marad kellő energia és idő a körültekintő eljárásra). *b)* A fegyelmi eljárásban keletkezett iratokba – ide nem értve az előadó által készített ítéleti javaslatot – a panaszlottnak az ítélező Egyetemi Tanács ülése előtt egy héttel joga legyen betekinteni. *c)* A panaszlottnak legyen joga a fegyelmi bírósággént funkcionáló Egyetemi Tanács előtt megjelenni, az ügy előadását végighallgatni, védekezését személyesen előterjeszteni. (Ez eddig nem volt gyakorlatban, a fegyelmi tanács az eljárás alá vont személy távollétében, sőt egyáltalán bármilyen formában történő meghallgatása, megszólítása nélkül is hozhatott határozatot – ami nyilvánvalóan sértette a védekezéshez való jogot mint általános jogelvet.) *d)* Szakkérdésekben a fegyelmi biztos vagy fegyelmi bizottság az eljárás során adott esetben szakértőt vagy szakértőket is köteles meghallgatni.⁵³

A szervezeti fejlődés mellett még az 1938/39. tanévre is árnyékot vetett az a tény, hogy az egyetem főépületének befejezése és belső berendezése még mindig váratott magára. Az erre előirányzott költségvetést a VKM folyamatosan jelentős tételekkel csonkította azáltal, hogy más kiadások fedezésére ennek terhére írt elő kifizetéseket.⁵⁴ Ennek bár eleget tett az egyetem, e visszás gyakorlatot az Egyetemi Tanács is többször észrevételezte és kérte ennek a gyakorlatnak a megszüntetését, valamint azt, hogy a VKM gondoskodjon arról, hogy az ily módon más célra használt (és kifejezetten visszatérítendő

---

b., államtudományi, c., kánonjogtudományi doctori cím tekintélyét megóvóm s e tudományegyetem jogait és kiváltságait védelmezni fogom; hogy ugyane a., jogtudományi, b., államtudományi, c., kánonjogtudományi doctori címet más tudományegyetemtől nem kérem; végre fogadom, hogy tehetőségemhez képest mindig arra törekszem, hogy szaktudományomat Hazánk dicsőségére és embertársaim javára előbbre vigyem. Isten engem úgy segítjen.” DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 1610/1936–37. etsz., VII. rendes ülés, 1939. január 13., 156. jkv.-i szám alatt. Az esküszöveget a felterjesztés alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter is jóváhagyta.

⁵³ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 4178/1938–39. etsz., IX. rendes ülés, 1939. március 30., 259. jkv.-i szám alatt.

⁵⁴ Az Egyetemi Tanács által kirendelt bizottság jelentése szerint a központi épületre előirányzott összegből egyebek mellett egyetemi intézetek, klinikák és tanári lakások szükségleteire, valamint a gyakorló gimnázium épületének építésére fordítottak jelentős tételeket „*visszatérítendő előlegként*”. DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1538/1934–35. etsz., XI. rendes ülés, 1939. június 3., 269. jkv.-i szám alatt.

előlegként kiutalt) összegeket már a legközelebb elfogadandó költségvetési törvénybe építsék be, és biztosítsa a VKM, hogy azt az eredeti célra lehessen felhasználni.

A rektori év egyik legnagyobb feladata a fel-felmerülő zsidókérdés megoldása volt. Az egyik legnagyobb vihart kavart esemény az egyetemi templom kivitelezői vitája volt. A templom építésére ugyanis a jubileumi végrehajtó bizottság országos pályázatot írt ki, amelyet a külső építési munkálatok tekintetében egy debreceni zsidó vállalkozó, Székelyhidasi Sebestyén Lajos nyert el, „*mint lényegesen legolcsóbb ajánlattevő*”. A református egyetemi templom zsidó általi építését aztán a Turul Szövetségnek az egyetemen működő kari ifjúsági (ún. bajtársi) egyesületei több ízben kifogásolták mind az egyetem vezetésénél,⁵⁵ mind a miniszternél. Mivel azonban a pályázat és az elbírálás körében minden szabályszerűen történt, a miniszter úgy döntött – és ezt az Egyetemi Tanács elfogadta –, hogy e pályázat érvényes, ám a további beruházásoknál „*ethikai szempontból*” nem tartja kívánatosnak, hogy zsidó vállalkozó építse az egyetemi templomot. A hallgatók azonban nem fogadták el a döntést: a református hallgatókat tömörítő „*Bocskay Bajtársi Egyesület*” sztrájkra, az oktatás kétnapi felfüggesztésére hívta fel a karokat és professzoraikat, majd a *Virradat* című újságban cikket jelentettek meg, amelyben akár az építkezés megakadályozását is kilátásba helyezték.⁵⁶ A hallgatói memorandum meglepően éles fogalmazásban adja elő a hallgatói óhajokat:

„1.) Méltóztassék odahatni, hogy a megbízást a zsidó vállalkozótól azonnal vonják vissza és a templom építését adják keresztyén vállalkozónak. 2.) Méltóztassék odahatni, hogy az építkezés során felmerülő további vállalatba adásoknál csak magyar fajú vállalkozók ajánlatát vegyék figyelembe, nehogy újból hasonló sérelem érje a keresztyén közvéleményt. 3.) Méltóztassék törvényhozási úton egy olyan, a kor szellemének, a magyar faj érvényesülésének megfelelő elvi jelentőségű rendelkezést előkészíteni, mely szerint középítkezéseknél, hatósági építkezéseknél, különösen pedig a keresztyén felekezetek céljait szolgáló iskolák, intézetek, elsősorban pedig templomok építésének vállalatba adásánál zsidók ajánlatát egyáltalán ne vegyék figyelembe.”⁵⁷

A vita azonban a karok és a rektor együttműködése nyomán – az ifjúság és a patronáló tanárok kihallgatása után – a kor közhangulatától elszakadva, megnyugtatóan és

⁵⁵ A rektor 1939. február 20-án kénytelen volt magához hívatni a bajtársi egyesületek vezetőit és magisztereit, mivel az a hír terjedt el, hogy a Turul Szövetség a második félévi beiratkozást (épp a templom-építési bonyodalmak miatt) meg fogja akadályozni. A megbeszélésen az derült ki, hogy a bajtársi egyesületek nem akarták teljesen megakadályozni a zsidó hallgatók beiratkozását az egyetemre, azonban kívánságaik voltak – elsősorban az orvosi kar vezetése felé –, amelyeket a rektornak előterjesztettek, aki azt a dékánal közölte és az ügyet megnyugtatóan rendezte. DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 2199. etsz., VIII. rk. ülés, 1939. február 28., 166. jkv.-i szám.

⁵⁶ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 718 és 834/1938–39. etsz., IV. rendes ülés, 1938. november 21., 108. jkv.-i szám alatt, továbbá 1853. etsz., VII. rendes ülés, 1939. január 13., 124. jkv.-i szám alatt.

⁵⁷ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 834/1938–39. etsz.

további rendzavarások nélkül rendeződött.⁵⁸ A feszültséget azonban mutatja a Bölcsészettudományi Kar határozatának szövegezése, amelyben a kar azt állapította meg, hogy

„az egyetemi templom vállalatbaadása körül az egyetemi hatóságokat semmi felelősség nem terheli, miután arra befolyással nem volt, s a tett intézkedésekkel a kar semminemű közösséget nem érez. Viszont az ügyből kifolyólag az egyetemi tanítás rendjének megzavarása a kar véleménye szerint elkerülhető lett volna az ifjúság tiltakozásának a fegyelmi szabályok keretei között történő megnyilatkozásával.”⁵⁹

A zsidó probléma másik fellángolását a *Pesti Újság* 1939. március 11-i számában megjelent „*Zsidóvilág a debreceni Vegytani Intézetben*” című cikk váltotta ki, amely Bodnár János orvostudományi professzort vádolta meg „a doktorandusz felvételi eljárások” körüli, zsidó jelentkezők javára tett visszaélésekkel. A 11 pontra rúgó vádak a korban valóban súlyosnak hatottak. A vádpontok egy része szakmai jellegű volt: a professzor az 1939. évre kilenc zsidó doktoranduszt vett fel hét keresztyénnel szemben; a felvételnél figyelmen kívül hagyta a törvényt, és a *numerus clausus*t a magyar ifjúság ellen használta fel; a vezetése alatt az intézetben doktoráltak 35%-a zsidó; a zsidó hallgatókat könnyebben veszi át más karokról, és hamarabb bocsátja vizsgára őket, mint magyar társaikat; az intézetben felállított gázanalitikai labor berendezésével zsidó céget bízott meg, holott azt debreceni magyar cégek olcsóbban megcsinálták volna. A másik rész személyes(kedő) vagy túlzottan általános vádakot fogalmazott meg: a professzor húga zsidó ügyvéd felesége; minden módon támogatja a zsidó hallgatókat; neki magának zsidó kapcsolatai vannak és ezért zsidópártoló. Az ügyet az érintett fakultás rendezte el akként, hogy a lapot helyreigazítás közzétételére hívta fel, hiszen Bodnár professzor annak minden állítását tételesen cáfolni tudta. Az újság a helyreigazítást haladéktalanul közölte.⁶⁰

A márciusi egyetemi tanácsülésen az a bejelentés borzolta a kedélyeket, amely szerint a Nemzeti Diákszövetség, amelybe a Turul Szövetség kötelékében tevékenykedő bajtársi egyesületek is tartoztak, 1939. március 9. és 23-a között „a zsidó hallgatókat az előadások látogatásától távol tartotta”. Rendbontás ugyan csak a kémiai és a fizikai intézetben volt, ahol a zsidó hallgatókat az előadásokról fennszóval kiutasították. A rektor az ülésen elmondta, hogy a miniszternek jelentést tett az ügyről és a Turul Szövetség állásfoglalásáról. Kreiker Aladár orvostudományi dékán tájékoztatta a tanácsot arról, hogy

⁵⁸ Az egyetemi templom építése körüli helyzetről részletesebben: KEREPESZKI Róbert, „Feszültségek az egyetemi templom építése körül 1938-ban”, *Gerundium* 2, 1–2. sz. (2011): 125–134.

⁵⁹ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 2293/1938–39. etsz., IX. rendes ülés, 1939. március 30., 205. jkv.-i szám alatt.

⁶⁰ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 2490. és 2662/1938–39. etsz., IX. rendes ülés, 1939. március 30., 253. jkv.-i szám alatt. A helyreigazításra később valóban sor került. A cikk pedig egyébként tévedésből jelent meg náluk, az ugyanis a *Virradat* számára készült, és valótlán adatokat tartalmazott – foglalt állást a szerkesztőség. DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 2662/1938–39. etsz., XI. rendes ülés, 1939. június 3., 278. jkv.-i szám alatt.

már a kémiai és a fizikai intézetben is helyreállt a rend: „a zsidó hallgatók rendszeresen látogatják az előadásokat s az előadásokon külön padban ülnek”. A jogi kart képviselő Kováts Andor prodekan ugyanakkor leszögezte, hogy az egyetemi előadásokat minden hallgatónak joga és kötelessége látogatni, akiket szabályszerű eljárásban felvettek, tehát akik a zsidó hallgatókat az előadásoktól távol tartották, „jogtalan cselekedetre ragadtatták magukat s méltók a megítélésre”. Felvetette, hogy az igazgató bajtársi ifjakat fegyelmi eljárás alá kell vonni. Ezt azonban az Egyetemi Tanács nem rendelte el.⁶¹ Az év utolsó egyetemi tanácsülésén mégis újra előkerült ez a kérdés azzal, hogy a jogi kar javaslatára a VKM-et kérjék fel azoknak az anomáliáknak a megszüntetésére, amelyek a Turul Szövetség alapszabályai és az egyetem hatósági szabályzata közt állnak fenn. Bacsó rektor előadta, hogy a Turul Szövetséget már több ízben kérték, hogy alapszabályát hozza összhangba az egyetemi szabályzatokkal, azonban ez mindeddig nem történt meg. Általános meggyőződés szerint azonban erről csak a miniszter rendelkezhet, mivel az Egyetemi Tanácsnak a Turul Szövetség vezérségéhez

„semmi néven nevezendő kapcsolata nincsen – de nincs is az egyetemnek szüksége arra, hogy velük szóba álljon. Az egyetemet csupán a négy bajtársi egyesületbe tartozó azok az ifjak érdeklik, akik különben egyetemi hallgatók s mint ilyenek, az egyetem fegyelmi hatósága alatt állnak. Az viszont kétségtelen, hogy az egyetem rendjét bontók ellen Tanácsunknak a legszigorúbban el kell járni.”⁶²

A problémákon úrrá lévén és a fejlesztések véghezvitele után igencsak helytállóan tűnnek Makkai Sándornak, a hittudományi kar dékánjának köszöntő szavai, amelyekben Bacsó Jenő hivatali évének végén méltatta munkásságát: „[...] az első félévben hallgatóságunk s maga az egész egyetemi élet zökkenős utakon járt, a II. félévben már – Istennek hála – ifjaink is minden különösebb nehézség nélkül végezhettek tanulmányaikat. [...] az egyetem fennállása óta az idén avatott doktorra [a] legtöbb ifjú.”⁶³

Prorektorként az 1939/40. akadémiai évben Hüttl Tivadar orvosprofesszor mellett dolgozott. A rektori méltóság átadásakor megvalósulatlan terveinek továbbvitelét és az ifjúsági egyesületek felkarolását ajánlotta elsősorban az új rektor figyelmébe.⁶⁴ Életműve és munkássága alapján, „a közszolgálat és az egyetemi oktatás terén szerzett érdemei elismeréséül” rektori éve befejezése után Horthy Miklós kormányzó a Magyar Érdemrend középkeresztjével tüntette ki, melyet az Egyetemi Tanács 1940. március 4-i ülésén adott át az akkori rektor.⁶⁵

⁶¹ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 2423/1938–39. etsz., IX. rendes ülés, 1939. március 30., 228. jkv.-i szám alatt.

⁶² DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 3732/1938–39. etsz., XIII. rendes ülés, 1939. július 1., 348. jkv.-i szám alatt.

⁶³ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 3959/1938–39. etsz., XIII. rendes ülés, 1939. július 1., 386. jkv.-i szám alatt. Az évben 217 személyt avattak doktorra az egyetemen. *Évkönyv és Almanach 1938–39*, 110.

⁶⁴ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, az 1939. június 14-i rektorválasztó ülés jegyzőkönyve.

⁶⁵ BACSÓ, *Önéletrajz*, 13; DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1939/40, 2216/1939–40. etsz.; *Évkönyv és Almanach 1939–40*, 187.

Töredékesen fennmaradt önéletrajzában a kormányzói kitüntetés kapcsán a következő írta: azt nem politikai vagy a pártéletben való szereplés, hanem

„a közszolgálat és az egyetemi oktatás terén szerzett érdemeim elismerésüül [ti. adta a kormányzó], megfelelően honorálva hosszú tanári és tudományos munkásságomat, mert valóban a katedrámnak éltem, s tudományos munkásságom mellett, mint megtisztelő megbízást teljesítettem néhány állami egyházi és társadalmi teendőket, mindenkor a köz érdekét tartva szem előtt”.⁶⁶

Egy másik méltatás – amely inkább a személyes adottságokat emeli ki – ugyancsak Makkai Sándortól származik és a Bacsó Jenő rektori évét lezáró egyetemi tanácsülésben hangzott el:

„Az Isten nekünk olyan Rectort adott, aki a jóindulatnak, barátságának, megértésnek, főként pedig a szeretetnek mintaképe. Egyéni tehetségeit ezért tükrözi vissza ennek az évnék minden munkája. Nem tekintélytartás, hanem megértés és igaz barátság vezette minden lépését – ezenkívül köztudomású, hogy ifjúságunknak is idősebb testvére volt.”⁶⁷

S hogy milyen tanár, milyen ember volt Bacsó Jenő? E vonatkozásban hadd idézzem a neves szegedi büntetőeljárás-jogász Cséka Ervin professzort,⁶⁸ aki mint hajdani debreceni joghallgató, nosztalgikus visszaemlékezést írt arról, hogyan jelent meg Bacsó a diákok szemében: „*Kedves, szeretetreméltó egyénisége [...] az általa oktatott nemzedékek emlékezetében hagyott kitörölhetetlen nyomot. Ehhez tartozott az a legendás híre is, hogy t.i. egész életében nem buktatott meg soha senkit.*” „*Nagy tömörséggel és szabatosággal megírt tankönyvét szóról szóra tudta és így is adta elő.*”⁶⁹

*A polgári perjog tudós tanára*⁷⁰

Bacsó Jenő a debreceni oktatói életpálya egyik leghitelesebb bizonyítója, aki családi indíttatásánál fogva kötelezte el magát a tudománnyal. Egész életében egyetlen jogterületet, a polgári peres eljárás jogát művelte, több jeles későbbi perjogászt segített

⁶⁶ BACSÓ, *Önéletrajz*, 13–14.

⁶⁷ DEENK Irattár *ET-Jegyzőkönyv*, 1938/39, 1939. július 1., XIII. rendes ülés, 386. jkv.-i szám.

⁶⁸ Cséka Ervin 1922-ben Debrecenben született, és itt végezte jogi tanulmányait is. Jogi doktorátust is egyetemünkön szerzett 1944-ben, „*A rehabilitáció*” címmel, 167 nyolcadrés oldal terjedelemben írt dolgozatával, amelyet Hacker Ervin és Bacsó Jenő bírált és talált kiváló munkának. A dolgozat ma is megtalálható az egyetemi kéziratárban A 1893 jelzet alatt.

⁶⁹ CSÉKA Ervin, „Emlékezés régi debreceni jogászprofesszorokra”, *Jogtudományi Közöny* 57 (2002): 112.

⁷⁰ Jelen munka elsősorban Bacsó egyetemi közéleti szerepével foglalkozik. Ezért a professzor perjogász életeműve e tanulmányban csak néhány lényeges pont kiemelésével szerepel. Részletesebben BALOGH Judit, „Bacsó Jenő: A polgári perjog tanára”, in P. SZABÓ Béla és MADAI Sándor, szerk., *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947)* (Debrecen, 2002), 203–233, valamint Uő, „Bacsó Jenő (1877–1955)”, in P. SZABÓ Béla, szerk., „*Ernyedetlen szorgalommal...*” *A Debreceni Tudományegyetem jogász professzorai (1914–1949)* (Debrecen, 2014), 155–175.

magántanári habilitációhoz,⁷¹ és rendszeresen bekapcsolódott a jelentősebb jogalkotási folyamatokba is. Tudományos munkássága⁷² abban az időben kezdődött, amikor a polgári eljárásjog mint önálló tudományág még csak kialakulóban volt, és épphogy megindultak az első modern magyar polgári perrendtartási kódex előkészítő munkálatai. Szakmai hivatása ennél fogva a polgári eljárásjognak mint önálló tudománynak a meghatározása, oktatási materiájának és struktúrájának kidolgozása,⁷³ valamint a polgári per jogi természetének tudományos meghatározása volt. Perjogi tanait arra a – Plósz Sándor és más nyugati szerzők munkái nyomán elsősorban Magyary Géza által kifejtett – nézetre alapította, amely szerint a polgári pert *közjogi* aktusnak kell felfogni, és eszerint magyarázni. Ezt a tételt vallotta már 1910-ben, magántanári dolgozatában majd később is, és örömmel üdvözölte 1913-ban, a Magyary-féle „*Magyar polgári perjog*” című tankönyvről írott recenziójában.⁷⁴

„Az újabb perjogi vizsgálódásoknak kétségkívül egyik legnagyobb eredménye a perjognak a magánjogtól való elkülönítése, melynek folytán a magánjogias felfogáson alapuló szemléleti mód helyébe a közjogias irányzat lépett, [...] s a tudományban s részben a törvény alkotásánál is ez alapon állítják fel a perjogi szabályokat, s a pert nem tekintik többé olyan jogvédelmi eszköznek, mely minden tekintetben a felek rendelkezése alatt áll, hanem olyan intézménynek, melynek célja végeredményben az igazság kiderítése s ezzel kapcsolatban a magánjogrend megvalósítása.”⁷⁵

⁷¹ Bacsonál habilitált pl. Sárfy Andor és Schönvitzky Bertalan is.

⁷² A tudományos munkásság körébe aligha sorolható be azon két rövid cikke, amelyeket még ügyvédként (illetve máramaroszigeti helyettes tanárként) *A Jog* című folyóiratban publikált, s amelyek – bár szintén perjogi kérdéseket világitanak meg – csupán eseti döntések kapcsán kifejtett jogászai állásfoglalások. Mégsem szabad ezekről megfeledkeznünk, hiszen e korai munkák is azon (később is rá jellemző) törekvésre utalnak, amely célja, hogy bemutassa a perjogban érvényesülő logikai rendet, azt, hogy a szabályoknak a jogvédelem célját szolgáló egységes egészzé, kikezdhethetlen rendszerré kell összeállniuk. Vö. Bacso Jenő, „Mi a sommás eljárás 52. és 162. §-ainak helyes értelme?”, *A Jog* 24 (1905): 239 és Uő, „Az örökségről való lemondás hatálya s a Tkvi Rtrs. 74. §-a szerinti zálogjog”, *A Jog* 24 (1905): 261–262.

⁷³ Bacso-t inkább kiváló tanárnak, mintsem kiemelkedő tudósnak tekinti az utókor. Vö. P. SZABÓ Béla, *Tanulságos évtizedek: A Debreceni Tudománygyetem Jog- és Államtudományi Kara (1914–1949)* (Debrecen, 2011), 62, 65. Szakmai tevékenységének azonban mindenképp érdeme a perjogi dogmatika jelentős részének és a polgári per jog oktatási módszertanának kidolgozása, amellyel kor- és pályatársa, Magyary Géza mellett (néha ellenében) a másik meghatározó perjogász professzornak számított az országban.

⁷⁴ Bacso Jenő, „Dr. Magyary Géza: Magyar polgári perjog (recenzió)”, *Jogakadémiai Szemle* (1913): 43–48, különösen 44–45.

⁷⁵ Bacso Jenő, „Az elismerés és lemondás, mint tudomáskijelentés”, in *Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára* (Debrecen, 1946), 18–33, 18. Vö. MAGYARY Géza, *Magyar polgári perjog* (Budapest, 1913), 10–12.

Bacsó Jenő perjogi nézeteit több tankönyvéből és monográfiájából, valamint számos kisebb tanulmányából ismerhetjük meg. Ezekben a per jogi természete mellett kitért a polgári per jog néhány alapvető intézményének részletes tárgyalására, így például a felülvizsgálati eljárás, a jogerő, a mulasztási ítélet tudományos körülírására is. Az 1930-as években előtérbe került munkáiban a küszöbönálló perjogi reform, valamint a polgári nemperes eljárások fontosabb területeinek kidolgozása. Bacsó ez utóbbi körben elsősorban a végrehajtási eljárásra koncentrált. Mindezekkel együtt sem nevezhetjük különösen termékeny írónak, de megjelent művei különös műgonddal, kiemelkedő alapossággal készültek, azokat jó stílus, világos okfejtés jellemzi, ami akkor is elvitathatatlan, ha (mivel tárgyuknál fogva nem különösebben olvasmányosak) a szűk szakmai közönségen kívül nemigen tarthatnak igényt szélesebb olvasótáborra.

Első kiemelendő munkája a máramarosszigeti magántanári értekezése, amely 1910-ben „*A jogvédelem előfeltételei a polgári perben*” címmel született.⁷⁶ A kötet szakirodalmi bázisát – mint már említettük – berlini tanulmányútja során gyűjtötte, s precízen tárgyalja és értékeli kora német szakmunkáit. A címben is jelzett jogi problémával, a polgári perjogi jogvédelem kérdéskörével elsősorban azért foglalkozik, mert azt – mint a polgári per jog egész tudományát is – meglehetősen kiforrottnak, képlékenynek érzi, ugyanakkor azt is fontosnak tartja, hogy a jogvédelem egyes előfeltételei a per jogban nincsenek nevesítve, mivel azok körét a jogalkotó vagy magától értetődőnek tekintette, vagy – más esetben – meghatározását a magánjog körébe utalandónak tartotta. Márpedig e feltételek rögzítése a szerző véleménye szerint a per jog feladata.⁷⁷

A disszertáció alapproblémája hármas: először bemutatja és értelmezi a kereset jog formáit, másodsor elemzi magát a polgári pert, végül a kereset jog előfeltételeit ismerteti. Alapvetően elfogadja Bülow közjogias szemléletét. Mégsem tartja őt cáfolhatatlannak, hiszen alapvető kérdések tekintetében (így pl. a megállapítási kereset jogi előfeltételeinek meghatározása kapcsán) igazolja, hogy a német mester logikája hibás.⁷⁸

E felosztásnak megfelelően elsőként a kereset jog eddigi szakirodalmi megközelítéseit ismerhetjük meg; ezeket csoportosítva-elemmezve fogalmazza meg a szerző saját definícióját.⁷⁹ A kereseti jognak kettős megközelítését tárgyalja: az *absztrakt* közjogi kereset jog nézete szerint „*nem alanyi jog*”, hiszen mindenkit megillet, hiányzik az alanyi jog ún. privilegizáló sajátossága, azaz valójában nem más, mint egy „*megengedett cselekmény*” véghezvitele. Ezért Bacsó ezt „*lehetőségnek*” nevezi, utalva arra, hogy bárki számára, mindenféle előfeltétel nélkül lehetőség van pert kezdeményezni.⁸⁰ Ezzel szemben a „*konkrét*” közjogi kereset jog azt a felperest illeti meg, akinek a – per cselekményeken kívülálló

⁷⁶ Bacsó Jenő, *A jogvédelem előfeltételei a polgári perben* (Máramarossziget, 1910).

⁷⁷ Uo., 131–132.

⁷⁸ Uo., 29, 35–36.

⁷⁹ Bacsó munkáinak megértéséhez szükséges, hogy megismerjük az általa tételezett alapkategóriák tartalmát, mert ez a köznyelvi szóhasználatról – és a mai perjogi terminológiától is – sok esetben eltér.

⁸⁰ Uo., 18, 21.

alaplól – joga van a „rá nézve kedvező” bírói ítéletre. Ez a központi kategóriája, a jogvédelem, vagyis a keresetjog: „A jogvédelmi igény a félnek a bírói hatalmat gyakorló állammal szemben fennálló közjogi jogosítványa egy reá nézve kedvező perbeli vagy végrehajtási jogvédelmi cselekvényre.”⁸¹ A keresetjogról a felek általánosságban nem mondhatnak le – tartja –, konkrét esetben azonban, ha már tudja a fél, hogy milyen okból vehetné igénybe a perbeli jogvédelmet, le lehet mondani a keresetjogról – „de ez a dolog természete szerint a legtöbb esetben a védelem tárgyát képező magánjogról való lemondást jelenti.”⁸²

A keresetjogot ugyanakkor élesen elhatárolja az absztrakt keresetjogtól (azaz a keresetindítás lehetőségétől) éppúgy, mint a per tárgyát képező magánjogtól. A keresetjog tehát azért közjogi jogosítvány, mert a felperes az állam egy szervéhez, a bírósághoz fordul (mégpedig a jogvédelem megadását kérve), nem pedig az alpereshez (azzal, hogy teljesítse kötelességét). Ebből vezet tovább a jogviszony alanyait is, s állapítja meg, hogy a polgári perben mint jogviszonyban félként a bíróság és a felperes szerepel (a bíróság és az alperes viszonya egy ettől különböző, másik jogviszony⁸³), akik – amint ez a közjogi viszonyban megszokott – hierarchikus viszonyban állnak egymással. A felperes élhet peralapító alanyi jogával, s az államnak ezzel szemben jogi kötelezettsége áll fenn, hiszen a pert a bíróságnak le kell folytatnia, de legalábbis meg kell kezdenie, és a kereset felől (valamilyen módon) határoznia kell.⁸⁴

A per mibenlétét illetően tagadta, hogy a „per” és „jogvita” szinonim kifejezések lennének. A perről mint jogviszonyról a korabeli, „háromoldalú jogviszony”-felfogástól eltérően vélekedik. Szakítva a Bülow-féle meghatározással, azt tartja, hogy a per általában két jogviszony: egy a bíróság és a felperes közti, és egy másik, a bíróság és az alperes közötti jogviszony,⁸⁵ azonban az sem kizárt, hogy csak egyetlen jogviszony álljon fenn, ti. a bíróság és a felperes között.⁸⁶ E jogviszonyokban központi szerepe mindenképpen a bíróságnak van, hiszen az – akár a peres felek magatartásától függetlenül, azok ellenére is – ítélettel határoz a kereseti kérelem felett.⁸⁷ Tétele, hogy a per létrejöttéhez

⁸¹ Uo., 22.

⁸² Uo., 47.

⁸³ Uo., 57. Ugyanakkor a két peres fél között felfogása szerint a per során nincs semmilyen jogviszony, ők csupán a bíróság közvetítése által végeznek percselekményeket. Vö. uo., 87–88.

⁸⁴ Uo., 23–24, 28. Vö. továbbá 53, 86, 92.

⁸⁵ Ez a megközelítés a magyar perjogi irodalomban nem teljesen új, hiszen Magyary Géza már 1898-ban is két – egymástól feltételezett – jogviszonyról beszél. Vö. MAGYARY Géza, *A magyar polgári peres eljárás alaptanai: A perbeli cselekvények tana* (Budapest, 1898), 11. Bacsó azonban Magyaryval ellentétben azt állítja, hogy ez a definíció csakis abban az esetben lehet helytálló, ha az alperes valóban részt vesz a perben. Egyébként a per mindössze egy, csupán kétoldalú jogviszonyt jelent. Kiemelendő, hogy Bacsó ezen felfogása – a korabeli uralkodó felfogás ellenében – a magyar perjogi irodalomban rohamosan terjedt. Magyary 1913-as tankönyvében pl. már az olvasható, hogy a pernek *nem* szükségszerű eleme, hogy az alperes vitasson. Vö. MAGYARY, *Magyar polgári perjog*, 6.

⁸⁶ BACSO, *A jogvédelem előfeltételei...*, 61.

⁸⁷ A szerző a mai bírósági meghagyást, tehát az alperes passzivitása, mulasztása esetében a bíróság által kibocsátható marasztalást is ítéletnek, a kor bevett terminológiájával „makacsági ítéletnek” nevezi. Uo., 54, 56.

nem szükségszerű mindkét jogviszony megléte, azaz az állam és a felperes közötti jogviszonyt már önmagában is pernek tekinti, hiszen abból jogok és kötelezettségek az alperes magatartásától függetlenül is keletkezhetnek. A perfüggőség ugyanis az alperes tevőleges magatartása nélkül is beáll, ami azt jelenti, hogy az idézés kézbesítésével a per minden fogalmi eleme adva van (felperes, alperes, bíróság és a per tárgya, a magánjogi jogviszony). A mai pernek – a római perrendből ismert *litis contestatio*val ellentétben – nem feltétele az alperes kifejezett, tevőleges perbebocsátkozása: „[a] felperes és a bíróság cselekvénye az, ami a pert létrehozza, megalapítja”.⁸⁸ Az általánosan elfogadott felfogással ellentétben állítja, hogy az alperes oldalán nem kötelesség, csupán jog a perbe bocsátkozás, hiszen annak elmaradását nem minden esetben követi joghátrány.⁸⁹ E tétel alátámasztása érdekében elemzi például a kifogás jogi természetével kapcsolatos hazai és német álláspontokat, és állítja, hogy az alperes által előterjeszhető kifogás nem a per megalapításának vitatása, hanem a felperes keresetjogával szemben – a már megalapított perben – beterjeszhető „ellenjog” az alperesi jogvédelem érdekében.⁹⁰ Mindezzel igazolja állítását, hogy a per nem feltétlenül „(jog)vita”, hiszen az az alperes bármiféle „vitatása” nélkül is létezik és eldönthető.

A címben jelzett gondolatkörhöz a szerző csak a mintegy 100 oldalnyi „bevezető” után, a 2. fejezet végén jut el. A jogvédelem előfeltételei kapcsán előrebocsátja, hogy nem ért egyet a (római jogban gyökerező) német perjogi felfogással, amely a jogvédelem előfeltételeit az érdemi ítélet meghozatalának előfeltételeivel azonosítja, sem a hagyományos magyar elképzeléssel, amely – bár nem sorolja ide az érdemi ítélet előfeltételeit, mégis – még mindig nagyon kiterjeszti a jogvédelem előfeltételeinek körét, ideértve a pergátló kifogásokat is.⁹¹ A jogvédelem előfeltételeit a feltételek két csoportjában véli felfedezni: egyrészt az absztrakt keresetjog előfeltételeit, azaz a perelőfeltételeket, másrészt a konkrét keresetjognak, tehát a felperesre „kedvező” ítélet meghozatalának feltételeit sorolja ide.⁹²

A habilitációs munkához a szerző közel 80 magyar és német forrást használt fel. Munkája eredményeként a korszak mértékadó perjogász szerzői álláspontjainak kritikai bemutatása tárul elénk. Bacsó mondandója alátámasztására az egész könyvben számos analóg példát hoz (többnyire a perjog más jelenségei és a „józan paraszti ész” köréből), valamint a fiatal tudós igen sokszor tárgyalja – és kritizálja is – a magyar polgári perjogi törvénykönyv tervezetének szövegezését.

⁸⁸ Uo., 63–64, 87, 91. Ezzel kapcsolatban nagyon szemléletes, ahogy az alperesi mulasztó magatartás megítélésének történeti fejlődését bemutatja a római jogi „*manus iniectio*”-tól a „*képzett negatív litis contestatio*”-n át a német Civilprozessordnung ’*affirmativ litis contestatio*’-s szabályozásáig. Uo., 66–68.

⁸⁹ Uo., 84–85.

⁹⁰ Uo., 75–76.

⁹¹ A tételt Bülow dolgozta ki, s átvette Planck, Kroll és sokan mások is – mondja Bacsó. Uo., 93. A magyar nézeteket Magyar Gyéza és Plósz Sándor munkái alapján vizsgálja. Uo., 95–96.

⁹² Uo., 114.

Az utolsó máramarosszigeti és az első debreceni években Bacsó kisebb szakmai tanulmányai⁹³ a habilitációs monográfiában rögzített tételekhez kapcsolódtak. A „*Peralapító cselekvények*”⁹⁴ az anyagi és perbeli perelőfeltételekkel (a bíróság hatásköre és illetékessége, a felek perbeli cselekvőképessége és a cselekvőképtelen fél törvényes képviselőjének legitimációja, az eljárás neme; a polgári perút lehetősége, a perbeli jogképesség, a belföldi bíróság joghatósága, a perviteli jogosultság és a jogvédelmi szükséglet), a perbe bocsátkozás kellékeivel és tartalmával, a „*Széljegyzetek az ítéleti jogerő tanához*”⁹⁵ a Pp. 410–411. §-ainak helyes értelmezésével, az ítéletek fajtáival (a német terminológia átvételével a szerző a perítélet, ügybeli ítélet, a perítélet és az ügybeli ítélet közötti határon álló ítélet, valamint az ügy érdemében hozott ítélet kategóriáit tárgyalja) és ezek *res iudicata* szempontjából lényeges megítélésével foglalkozik, azokat elemzi. E sorból kiemelkedik „*A mulasztási ítélet*” perjogi irodalomban igencsak vitatott megítélésének tisztázása.⁹⁶ A tanulmányban a szerző – a „*Peralapító cselekvények*”-ben írtakhoz hasonlóan – azt a kérdést boncolgatja, hogy szükséges-e a per megalapításához az alperes perbe bocsátkozása, amely az 1911-es polgári perrendtartási kódex alapelve és a Pp. atyjának, Plósz Sándornak elvi álláspontja. A (törvényben a korábbi terminológia szerinti makacssági ítélet helyébe lépett) mulasztási ítélet előfeltétele Bacsó szerint az alperesi érdemi ellenkérelem hiánya, nem pedig – amint ezt a Pp.-ben Plósz lefektette – a perfelvételi határnap elmulasztása. Álláspontja szerint ugyanis akkor is helye lehet mulasztási ítéletnek, ha az alperes megjelent a tárgyalási határnapon, csak éppen érdemben nem nyilatkozott, vagy a felperes jogállítását nem tagadja, ugyanakkor – jöllehet, a törvény szerinti előfeltétel megáll – még sincs helye abban az esetben, ha az alperes azért nem jelent meg a tárgyaláson, mert nem kellett vagy nem lehetett ott megjelennie, s erről a bíróságnak hivatalos tudomása van.⁹⁷ A mulasztási ítélet mindig a felperesi kérelemnek helyet adó, és mindig érdemi ítélet, amelynek általános funkciója mindig a megállapítás. A tanulmány második közleményében Bacsó az alperes mulasztása esetén bekövetkező eljárást (a bíróság által elvégzendő „*logikai funkció*”) a kontradiktórius eljárással hasonlítja össze, s megállapítja, hogy a mulasztási ítélet és más ítélet között lényeges különbség nincs sem a bíróság eljárásában, sem az ítélet megítélhetősége tekintetében.⁹⁸

⁹³ Nem beszélünk itt Bacsó *A szocializmusról* írt tanulmányáról, amely nem szakmunka, valamint korábban már részletesen ismertette VARGA, *A debreceni...*, 187.

⁹⁴ BACSÓ Jenő, *Peralapító cselekvények* (Máramarossziget, 1908).

⁹⁵ BACSÓ Jenő, „Széljegyzetek az ítéleti jogerő tanához”, *Jogtudományi Közöny* 50 (1915): 16–20.

⁹⁶ BACSÓ Jenő, „A mulasztási ítélet”, *Jogállam* (1915), 137–142, 254–259.

⁹⁷ Uo., 139.

⁹⁸ Az ítélet alapjául szolgáló tények kétséget kizáró bizonyítottóságát tekintve érdekes megállapítása a szerzőnek, hogy a kereseti tények „[...] nem azért veendő következtetési alapul, mert beismerteknek, vagy valóknak tekintendők, hanem mert megerősítést nem igényelnek”. Ugyanilyen értelemben idézi Magyary Gézát is, aki szerint „a mulasztás folytán az állító fél tényállítása felszabadul a hozzáfűződő bizonytalanság alul”. Uo., 256.

A kisebb tanulmányokat még ugyanebben az évben újabb monográfia követte „*A felülvizsgálati eljárás*” címmel.⁹⁹ A szerző szokásához híven – didaktikai megfontolásból – ez a munka is az általános fogalmak, a szerző által használt terminológia tisztázásával¹⁰⁰ kezdődik. A könyv első harmadát kitevő bevezető fejezet részben visszatér a per közjogi jellegének, jogvédelmi feladatának ismertetésére, másrészt – már közelítve a címben jelzett tárgyhoz – a perorvoslatok általános szabályait és a perorvoslati jogot elemzi, végül a fellebbezés intézményével ismerteti meg az olvasót. E részében a kötet összefoglalja az imént megismert tanulmányokat, és részben megismétli a habilitációs monográfia alap gondolatait (jogvédelem előfeltételei, a per megalapítása, a különböző alperesi magatartások értékelése, kereset- és ítélettípusok stb.).¹⁰¹ Már itt megjelenik azonban egy, a szerző által a *Pp.* módosítása kapcsán, a ’30-as években részletesen ki-munkált kérdés vizsgálata is, a perbeli „*akaratkijelentések*” és „*tudomáskijelentések*” közti különbségtétel.¹⁰²

Bacsó a perorvoslat fogalmát kortársainál szélesebben értelmezi: idesorol minden olyan perbeli cselekményt, „[...] melynek folytán a bíróság [...] a konkrét létesült perbeli állapotot [...] már a létesüléskor fennálló körülmények [...] okából megváltoztatja, feltéve, hogy a megváltoztatás nincs a bíróság belátásától függővé téve”. Véleménye szerint ide-tartozik tehát a fellebbezés, felülvizsgálat, felfolyamodás, igazolás, ellentmondás, elő-terjesztés, perújítás, a határozat kijavítása, kiigazítása vagy kiegészítése iránti kérelem, és egyéb, „*habár önálló névvel nem bíró perbeli cselekvények, melyek folytán közvetlenül a perre visszahatólag adatik orvoslás*”.¹⁰³ Mindazon cselekmények összefoglalása tehát, amelyek akár a bíróság, akár a fél magatartása miatt idézik elő a jognak nem megfelelő állapotot.

A perorvoslat az eljáró fórum szerint lehet „*devolutív*” hatályú,¹⁰⁴ azaz az eljárást egy magasabb szintű bírói fórumhoz áthárító (fellebbezés, felülvizsgálat), és lehet az eredeti bíróság által elbírálnak (pl. határozat kijavítására, kiegészítésére irányuló ké-relmek). Ugyanígy a célja is kétféle lehet: vagy a korábbi állapot egyszerű visszaállítása (ellentmondás, igazolás, perújítás), vagy egy új, megfelelő állapot létesítése (ítélet kija-vítása, kiigazítása és kiegészítése iránti kérelem). A perorvoslatok harmadik csoportja a két célt ötvözi: a fellebbezés, felülvizsgálat és felfolyamodás célja egyaránt lehet a korábbi állapot visszaállítása és egy új, megfelelő perbeli állapot létesítése.¹⁰⁵ Míg a

⁹⁹ Bacsó Jenő, *A felülvizsgálati eljárás* (Budapest, 1915).

¹⁰⁰ Erre annál is inkább szükség van, mivel a magyar perjogi irodalomban használt terminus technicusok részben még nem állandósultak, továbbá a német szakirodalom átültetése során használt megjelölések is eltérőek az egyes szerzőknél. A szerző azonban a német megjelöléseket is kritikusan kezeli, és „*job-bítva*” fordítja. A Hellwignél ismertetett „*Widerspruchsrecht*”-tel tartalmilag megegyező fogalmat pl. nem „*ellentmondási jognak*”, hanem – e munka alapfogalmaként – „*perorvoslati jognak*” fordítja. Uo., 62.

¹⁰¹ Uo., 14–58.

¹⁰² Uo., 21–27.

¹⁰³ Uo., 12, 65.

¹⁰⁴ Uo., 70.

¹⁰⁵ Uo., 68–69.

többi perorvoslati forma egymástól célját és menetét tekintve jól elkülöníthető, a fellebbezés és a felülvizsgálat elhatárolása széles körű vizsgálatot igényel. A fellebbezési eljárás bemutatása már-már kommentárszerű részletességgel és alapossággal értelmezi a vonatkozó jogszabályhelyeket, és tankönyvi precizitással mutatja be a jogintézmény elméleti hátterét. Végeredményben rögzíti, hogy a polgári perrendtartásban foglalt fellebbezési eljárás (szakítva az 1868-as ideiglenes szabályozással) a római jogi *apellatio*hoz hasonlít, amennyiben az az elsőfokú eljárásnak csupán folytatása. A fellebbviteli bíróság ugyanolyan jogkörrel bír, mint az első fokon eljáró szerv: ha szükséges, megismételheti a bizonyítást, hasonló terjedelemben (bár az időközben esetleg előterjesztett nóvumokkal kiegészítve) észleli a perbeli tényeket, mérlegelés útján állapítja meg azok bizonyító erejét, alkalmazza azokra a megfelelő jogszabályt, azaz von le a tényekből jogi következtetéseket.¹⁰⁶

Ezzel szemben a felülvizsgálati kérelem alapján eljáró „*harmadfokú bíróság*” (valamelyik királyi ítélőtábla, illetve a királyi Kúria) jogköre szűkebb, hiszen nem végezheti ugyanazt a gondolati műveletet, amelyet a fellebbezési bíróság megtett. Ugyanakkor nem is ugyanarról az eljárásról van szó, amelyet az 1868-as perrendtartás a semmisségi panasz körében rögzített, hiszen itt az eljáró szervnek nem pusztán „*kasszációs*” jogköre van, hanem – jog- és (bizonyos, korlátozott formában) ténykérdések tekintetében is – „*reformatórius*” jogkörrel rendelkezik. A szerző a felülvizsgálat szabályozási módjait összehasonlító jelleggel tárgyalja, a francia, a német és az osztrák modell mellett a kevésbé centralizált, valamint a jog- és ténykérdésbeli vizsgálatot szigorúan el nem különítő, a polgári perrendtartási kódexben és a sommás eljárási törvényben rögzített magyar szabályozásokat is elemezve.¹⁰⁷ Hosszas, a jogszabályt szakaszonként elemző-értelmező fejtegetés után végül arra a következtetésre jut, hogy a felülvizsgálati eljárás során a bíróság – bár ugyanazt a gondolati műveletet végzi, mint a fellebbezési bíróság, de a *Pp.*-ben rögzített kivételektől eltekintve – „*perenkívüli tényeket [...] tárgyalás és a következtetési alapul vett perbeli tények bizonyító erejének mérlegelés útján való meghatározása alapján nem deríthet ki*”. Azaz „*[...] a felülvizsgálati bíróság jogkörét nem pozitív, hanem negatív alakban lehet meghatározni*”.¹⁰⁸ Bacsó szerint a felülvizsgálati ítélet milyenségét már a perelőfeltételek meghatározzák, hiszen ezek függvényében kell a kérelmet elutasítani, vagy születhet érdemi ítélet vagy pusztán perítélet.¹⁰⁹

Bacsó Jenő felülvizsgálati eljárásról írt monográfiája kiváló stílusról és logikai készségről tanúskodik; a könyv a szerző önálló rendszerteremtő képességének bizonyítéka. A háromszáz oldalas munka arányaiban jól felépített, terminológiájában konzekvens, és csak alig találhatók benne ismétlések. Külön érdekessége, hogy a szerző számos önálló vállalkozásáról ad számot, amennyiben nem ismeri el bizonyos, a magyar polgári jogot

¹⁰⁶ Uo., 70–86.

¹⁰⁷ Uo., 91–98.

¹⁰⁸ Uo., 148 (kiemelés Bacsó Jenőtől).

¹⁰⁹ Uo., 158.

művelők között általánosan elfogadott tételek igazságát, és saját rendszert épít fel. Ez még akkor is elismerendő, ha hosszú távon a perjog tudománya nem az ő, hanem a többiek által felépített elméletet fogadta be. E rendszere mégis jól illeszkedik életművébe, alapját képezik eddigi munkái, s kiindulópontul szolgál több későbbi tanulmányának is.

Az egyik ilyen közvetlen folyománya e könyvnek az 1922/23. akadémiai év tanévzáró ünnepségén tartott, „*A kötött bizonyítás jelentősége a felülvizsgálati eljárásban*” című előadása, amely nyomtatásban is megjelent.¹¹⁰ A tanulmány központi kérdése annak eldöntése, hogy milyen körben vizsgálódhat a felülvizsgálati bíróság. Ehhez a szerző szerint logikai műveletek sorára van szükség: a tényállás és a mérlegelés fogalmait kell tisztázni, hiszen a különböző fokú bíróságok részére a jogszabály más-más lehetőséget biztosít a tényállás felderítése és a körülmények mérlegelése tekintetében. A tényállások körében Bacsó a perbeli és peren kívüli, továbbá a történeti és minősített tényállások között tesz különbséget. Perbeli tényállás az, ami a bíró előtt a perben történik, a peren kívüli tényállás pedig azon tények összessége, amelyek a peren kívül, a múltban történtek, tehát amelyekről a bíró észlelés útján közvetlenül nem győződhet meg. Utóbbi tehát logikai művelet eredménye: „*a bíró az általa észlelt tényekből következtet a peren kívüli tények meg- vagy meg nem történtére*”. Miután pedig a bíró a történeti tényállást felderítette, ezt „*össze kell hasonlítani a jogszabály képzeleti, abstract tényállásával*”.¹¹¹ Utóbbi eredménye lesz a minősített tényállás. A szerző szerint tehát a mérlegelés mind a történeti, mind a minősített tényállás kiderítése szempontjából szükséges. Mivel azonban a felülvizsgálati bíróság mérlegelési hatásköre a peren kívüli történeti tényállás kiderítése kapcsán korlátozott (a felülvizsgálati bíróság tényállást a bizonyítás mérlegelése alapján nem állapíthat meg), ez a fórum tanút, szakértőt nem hallgathat meg, bizonyítást nem vehet fel.¹¹²

Hasonló gondolatok tárgyal a *Miskolci Jogászélet Könyvtárában* megjelent 1933-as tanulmánya is, melyben a perjogi jogszabályok 1930. évi módosítására tekintettel fogalmazza újra Bacsó a fellebbezésről és felülvizsgálatról eddig írt gondolatait.¹¹³ A bemutató, leíró jellegű tanulmány eredményeként azonban a szerző nem támogatja egyértelműen az új szabályozást, hanem megmarad szkepszise arra vonatkozóan, vajon az új norma eredményesen fogja-e szolgálni a fellebbviteli bíróságok tehermentesítését, az eljárás egyszerűsítését, a fellebbezési eljárás megrövidítését, vagy épp ellenkezőleg, a perújítások számát fogja csak növelni.¹¹⁴

Bacsó átfogó polgári perjogi tankönyve, amelyet professzorként – amint ezt Cséka Ervin visszaemlékezése is igazolja – az oktatásban mindvégig használt, 1917-ben jelent

¹¹⁰ Bacsó Jenő, „A kötött bizonyítás jelentősége a felülvizsgálati eljárásban”, *Évkönyv és Almanach 1922–23*, 70–78.

¹¹¹ Uo., 71.

¹¹² Uo., 73, 74.

¹¹³ Bacsó Jenő, *A fellebbvitel újabb szabályozása a polgári perben* (Miskolc, 1933).

¹¹⁴ Uo., 26.

meg.¹¹⁵ A tankönyv az 1911: I. törvénycikkkel szabályozott, szűkebb értelemben vett perjogot tárgyalja, tehát nem terjed ki pl. a tengerészeti ügyek speciális eljárására, sem a szabadalmi bíraskodásra. A *Pp.*-ben szabályozott formák körében különböztet peres és peren kívüli eljárások között, és felfogásában külön csoportot alkotnak a különböző meghagyásos eljárások és a végrehajtási eljárás, amelyek – mint mondja – „*mintegy a kettő között állnak*”.¹¹⁶ Általában a törvény rendszerét követi, és – amint ez a tankönyvfunkcióból is adódik – az elméleti fejtegetéseket és a magyar szabályozással ellentétes nézetek ismertetését legnagyobb részben mellőzi. A bevezető fejezetben példás precizitással határolja el a pert az egyéb jogi eljárásoktól, és határozza meg azokat a sajátos formái és tartalmi jegyeket, amelyek a polgári pert jellemzik.

A tankönyv szerkezete világos, az általános fogalmaktól, alapelvektől elindulva a logikai sort az „általános” polgári per menete szerint folytatja, különös figyelmet fordítva a bizonyítás menetére és eszközeinek tárgyalására. Sajátosságai miatt e könyvben is külön rövid fejezetet szentel a mulasztásnak. A jogorvoslati szakasz kapcsán – mint ezt már monográfiájában is láttuk – elkülönítve tárgyalja a fellebbviteli hatályú és az átszármaztató hatállyal nem bíró perorvoslatokat. E tekintetben Bacsó továbbra is szakít a *Pp.* felfogásával, hiszen nem csupán a fellebbviteli jellegű jogorvoslatokat ismeri el, hanem mindazon cselekményeket idesorolja, amelyek által „[...] a fél (esetleg harmadik személy) a konkrét létesült perbeli állapot megváltoztatását, már annak létesülésekor fennálló okok alapján kéri”.¹¹⁷

Az általános eljárási szabályok áttekintése után a szerző a *Pp.*-ben szabályozott egyes különös eljárásokkal foglalkozik. Előjáróban megállapítja, hogy a különös eljárásoknak csak egy része a rendes bíróságok előtt lefolytatandó peres eljárás, más részük különbíróóságok előtt folyik, de olyan is van, amely nemperes eljárás tárgya. Az általános szabályoktól abban is különböznek ezek az eljárások, hogy nem feltétlenül keresetlevéllel indulnak.¹¹⁸ A különös eljárások közül Bacsó Jenő legrészletesebben a házasságpereket és az ehhez egyesíthető családi jogi (vagyonjogi, családi jogállással kapcsolatos, gondnoksági stb.) pereket tárgyalja. A nemperes eljárások közül a fizetési meghagyásos és az okiratok megsemmisítése iránti eljárásokat emeli ki. Külön tárgyalja a választottbíróági eljárást, hiszen az nem az állam felhatalmazása, hanem a felek erre irányuló megállapodása, szerződése alapján eljáró szerv előtt zajlik. A választottbíróági eljárás jogalapját a szerző a polgári perekben általánosan érvényesülő alapelvben, a rendelkezési elvben látja.¹¹⁹

Még ugyanebben az évben újabb tankönyvvel állt elő Bacsó Jenő.¹²⁰ A perjogi stúdium igen jelentős részét kitevő végrehajtási jogról ugyanis imént említett tankönyvé-

¹¹⁵ Bacsó Jenő, *A polgári perrendtartás tankönyve* (Budapest, 1917).

¹¹⁶ Uo., 8.

¹¹⁷ Vö. a későbbi tanulmányokkal is, pl. Bacsó, *A fellebbvitel újabb szabályozása...*, 4.

¹¹⁸ Bacsó, *A polgári perrendtartás tankönyve*, 259.

¹¹⁹ Uo., 323.

¹²⁰ Bacsó Jenő, *A végrehajtási eljárásjog tankönyve* (Debrecen, 1917).

ben – tekintettel arra, hogy a végrehajtás szabályai 1881-ben külön törvényben nyertek rendezést – nem emlékezett meg. Nagy hiányosságot pótoltt ezzel a kísérletével a debreceni professzor, hiszen hazánkban a végrehajtási jog fogalmait tisztázó, az eljárást rendszeresen feldolgozó átfogó könyv korábban nem készült. Bacsó ezért maga is nehéz helyzetbe került akkor, amikor el kellett döntenie, hogy tankönyvet vagy gyakorlati kézikönyvet ad-e ki. A szerző az előbbi mellett döntött, és nem véletlen, hogy a korabeli kritika éppen az utóbbi elemeket, a gyakorlati használhatóságot hiányolta munkájából.¹²¹

E tankönyv ezer szállal kapcsolódik az általános perjogi tankönyvhöz. Kiindulópontja a marasztaló ítélet jogi hatályának ismertetése: az ilyen ítélet rögzíti ugyan a jognak megfelelő állapot mibenlétét, de a jog érvényesítésére, ezen állapot tényleges megvalósítására önmagában még nem alkalmas.

„Azt az államhatóságilag szabályozott eljárást, amelyben az állam orgánuma, a bíróság, a jogosított jogát a kötelezettel szemben kényszereszközök alkalmazásával érvényesíti, tehát a jognak megfelelő állapotot ilyen módon teremti meg, végrehajtási eljárásnak, azoknak a szabályoknak az összességét pedig, melyek ezt az eljárást rendezik, végrehajtási eljárásjognak nevezik.”¹²²

A végrehajtási eljárás tehát egy közjogi jogosítványon alapuló jogérvényesítő eljárás, amely ekképp további megerősítését nyújtja a szerző – és kortársai – közjogias perjogszemléletének. Középpontjában a végrehajtás foganatosításának lehetősége, a foglалás biztosítékai állnak.

E mű kiemelkedő erénye rendszeressége, világos, átlátható szerkesztése, az alapfogalmak pontos elhatárolása. A hátrányaként kiemelt téves megítéléseket, egyes német végrehajtási jogi kategóriák mellőzését ugyanakkor ma már nem hiányként, csupán a jogág adott fejlettségi szintjének bizonyítékaként kell értékelnünk. A tankönyv a végrehajtási eljárás komplex bemutatását nyújtja még akkor is, ha – a törvényi szintű szabályozásra koncentrálna – valóban nem szól néhány olyan jogegységi határozatról, amelyek a végrehajtási jog részletszabályait finomították. A perjogi tankönyvvel ellentétben azonban pozitívumként emelendő ki, hogy e munka az alapvető magyar és német nyelvű irodalom vonatkozó fejezeteit minden résztema kapcsán megjelöli.

Bacsó Jenő későbbi, kisebb terjedelmű munkái általában a jogalkotás aktuális kérdéseire adnak válaszokat. A *Pp.* kapcsán ugyanis – hatálybalépése után viszonylag hamar – felmerült a módosítás igénye, ezt elégítette ki az 1925-ös perjogi novella és az 1930-as jogszabály a törvénykezés egyszerűsítéséről. A szerző e jogalkotási termékeket az 1930-as években többször vette kritikai elemzés alá, hozzájuk fűzve az 1936-ban elkészült perjogi reformjavaslatot is. „*A polgári perrendtartás két rendelkezése*” című ér-

¹²¹ Vö. BORSODI Miklós, „A végrehajtási eljárásjog tankönyve, Írta Bacsó Jenő”, *Jogtudományi Közöny* 52 (1917): 206.

¹²² BACSÓ, *A végrehajtási...*, 10 (kiemelés Bacsótól).

tekezésében¹²³ méltatja a *Pp.* általános igazmondási kötelezettséget kimondó rendelkezését, azt a nyugati modern államok perjogait is megelőző vívmánynak minősítve, ugyanakkor ismét bírálja a felülvizsgálati bíróság ténymegállapítási jogának jelenlegi – és tervezett – szabályozását. Éppen abban a tényben, hogy a felülvizsgálati bíróságot a közvetlenség mellőzésére kényszeríti a szabályozás, Bacsó a szabályozás gyengéjét látja, hiszen a magasabb fokú bíróság esetleg a fellebbezés során eljáró bíróság hibájából lényegesen rosszabb helyzetbe kerülhet, hiszen az igazság kiderítését egy alsóbb szerv már helyrehozhatatlan mulasztása akadályozza meg. Bacsó meggyőződése tehát, hogy a felülvizsgálati bíróság részére is biztosítani kellene a tényállás felülvizsgálatának jogát.¹²⁴

A „*Reformtörekvések polgári perrendünkben*” című dolgozatban¹²⁵ – összhangban a korábbi, tudományosabb megalapozású „*A polgári per célja*” című munkával¹²⁶ – ugyanakkor azt is tárgyalja a szerző, hogy az újabb módosítások, illetve tervezetek már-már a polgári per közjogi, az igazság kiderítésére irányuló jellegét és „*jogvédelmi*” célját is veszélyeztetik, és visszalépést jelentenek a per régi, magánjogias felfogása felé. E tanulmányok a szerző ismert tisztánlátásával olyan példák sorát állítják az olvasó elé, amelyekben nyilvánvaló, hogy a magánjog egyéb jogszabályai, illetve a kialakult bírói gyakorlat sok tekintetben ellentétes a perjogi kódex szellemével, sőt tételes rendelkezéseivel is. A perjogot a katedráról kiválóan ismerő, és a gyakorlati jogalkalmazás „*tévútjaival*” szemben megértést (joggal) nem tanúsító szerző megállapításaival – következtetéseivel alapján – csakis egyetérteni lehet.

Bacsó Jenő életműve a fentiek alapján inkább a kiváló oktatót állítja elénk, mint a tudományterülete akadémikus mélységeiben elmerült kutatót. Tanulható tankönyveket alkotott, amelyek emberi közelségbe hozták a hallgatók számára a meglehetősen nehezen emészthető eljárási jogot, rávilágítva a perjog önálló jogágiságát megalapozó körülményekre és egyedi sajátosságokra. A tankönyvekben a szerző a feldolgozás teljességére törekedett. Sokkal inkább volt tanár, mint kutató. Tudományos igényű műveiben is inkább az oktató rendszerező, világos gondolkodása, mint a kutató elme új utakat kereső csapongása érhető tetten.

Mindezzel együtt Bacsó Jenő mintaeértékű képviselője a debreceni jogászprofesszoroknak, hiszen szakértelmével értékes résztvevője volt több jogszabály-előkészítő folyamatnak, és részt vett az országos tudományos közéletben is. Azt, hogy a tudós társaság halála után hamar elfeledte, nem munkássága esetleges „gyengéi” okozták, az a korszak hibája volt. Bacsó Jenő, aki generációkat tanított a polgári per szabályaira, halála után nem vonult be a halhatatlan professzorok sorába – özvegyének évekig kellett küzdenie azért, hogy férje emlékét a Magyar Tudományos Akadémia „*tudóst megillető figyelemben részesítse*”.¹²⁷

¹²³ Bacsó Jenő, „A polgári perrendtartás két rendelkezése”, *Évkönyv és Almanach 1937–38*, 36–53.

¹²⁴ Uo., 51.

¹²⁵ Bacsó Jenő, *Reformtörekvések polgári perrendünkben* (Budapest, 1939).

¹²⁶ Bacsó Jenő, *A polgári per célja* (Székfoglaló a Tisza István Tudományos Társaságban, Debrecen, 1934).

¹²⁷ *Özv. Bacsó Jenőné levele a Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának*, Debrecen, 1957. április 7.